

3 1761 04248 4394

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from
the estate of
GIORGIO BANDINI

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

MAGYAR KÖNYVTÁR
ISKOLAI KIADÁSOK SZOROZATA.

ARANY JÁNOS

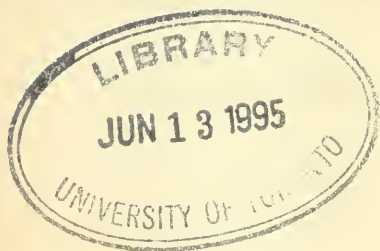
VÁLOGATOTT BALLADÁI

RIEDL FRIGYES BEVEZETÉSÉVEL

RÁTH MÓR TULAJDONA BUDAPESTEN.

BUDAPEST,
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE.

Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

TARTALOM.

	Lap
Arany balladái, írta <i>Riedl Frigyes</i>	IV
Rozgonyiné	1
V. László	5
Török Bálint	8
Az egri leány	14
Ágnes asszony	20
Mátyás anyja	25
Bor vitéz	29
Zács Klára	31
Szibinyáni Jank	35
Szondi két apródja	39
Both bajnok özvegye	42
Pázmán lovag	44
A walesi bárdok	51
Hid avatás	56
Tengeri-hántás	60
Éjféli párhaj	64
Tetemre hívás	67

ARANY BALLADÁI.

I.

Arany eposi művészete balladáiban tetőzik. Első balladáját még tapogatódzva, 31 éves korában írta: de csakhamar megteremti magának saját stilusát és e műfajnak örök mintáit költi.

Remekmű mindig akkor keletkezik, ha valamely nagy tehetség megtalálja a tehetségének leginkább megfelelő műfajt és tárgyat. Ilyen volt Aranyra nézve a ballada. Ő mintegy a balladára termett, annyira alkalmasok költői sajátságai a balladaköltésre. Stilusának mindig volt bizonyos hajlama a tömörség iránt, a mely a balladákban különösen beválik. Szerkezetérzéke szintén nagyobb, mint bármely más magyar költőé, a balladában pedig ez a legnehezebb. Képzeletében is van valami balladaszerű; szereti a gyorsan eltűnő, a futó jelenségeket reproducálni. Nagy érzékenységének a ballada izgatott előadása épen megfelelt. A népköltészetet, melynek balladái a legtökéletesebbek, mindig tanulmányozta és rendkívül szerette; különben is erős hajlama volt a bús tárgyak iránt, a mi őt szintén a balladához vonzta. Ehhez járult még egy külső ok is; Arany hangulata az ötvenes években nem igen engedi meg a nagyobb compositionok (*Toldi, Csaba, Bolond Istók*) bevégzését;

minthogy mégis erős epikus hajlama van, csak kisebb elbeszélő költeményekben fejezheti ki ihletét. Balladái, melyekben egy-egy tragikus eseménysorozatot tömörít össze, olyanok mint amaz ó-kori vésett drágakövek, ama remek *intagliók*, melyeken a classicus monda egy-egy jelenete az élet jellemző vonásaival ragyogó, átlátszó köbe van vésvé. Arany szeme előtt először (a *Rákócziné* cziműben) a magyar, később a skót balladák lebegnek. E népballadák fő jellemző vonásai nála is fellelhetők: a párbeszédés alak gyakori alkalmazása, az elbeszélés hézagossága, lázas lüktetése, a tragikus felfogás. Arany azonban mind e sajátságokat költői felfogással mélyíti ki. A párbeszédet szaporítja, sőt néha oly sok személyt szólaltat meg, hogy mintegy mozgalmas kis drámát hallunk ki a balladából. Az előadás hézagosságát is fokozza, mindig nagyobb-nagyobb árnyékot vet az elbeszélésre, és csak néhány csúcsot mutat nekünk költészetének magikus világításában. A tragikus tárgyat is egészen drámailag fogja fel és beviszi a balladába a lélektani subtilitást (*Tetemre hívás*: és mint Shakespeare tanítványa, főleg a lelkiismeret convulsióit rajzolja bennük.

Arany ilykép a népballada hangját, szerkezetét és rhythmusát a legmagasabb költői sphaerába emeli. Midőn költészetünk a népköltészet forrásainál megifjodott, egy műfaj sem nyert többet a balladánál, egy sem merithetett több erőt és bájt a népies mintákból. A század elején a ballada nálunk külföldi műballadák többé-kevésbé sikerült utánzata. Kölcsey és Kisfaludy Károly német nyomon indulnak, ez főkép Bürger ríktó színű balladáit tartja szem előtt, amaz természetének meg-

felelően inkább a sentimentális német ballada felé vonzódik. Az a nagy nemzeti mozgalom, a mely 1825 óta nőttön-nő és mindinkább magával ragadja a szellemeket, a költői műfajokra is kihat és átalakítja a balladát. Garaynál, ki az új irány legjellemzőbb kifejezője, a ballada hangja a szóno-kias pathosz, melyből a megyegyűlések hazafias bassusa hallik ki. Aranynál és kortársainál ellenben már a népies elem kerekedik fölül: költészetének sajátosságai, nyelvének népies megelevenítő ereje, stílusának hajlékonysága és tömörsége, mind ez megszólal balladáiban. Semmi fellengés, semmi hazafiúi kimelegedés, semmi rhetorikai fokozás; a szerkezet néha bonyolult, sőt egy-két esetben mesterkéltnél, az előadás maga azonban egyszerű és megható. Tartalmuk, a *Walesi bárdok* kivételével, (mely idegen tárgyú ugyan, de magyar viszonyokra czéloz) a magyar történelemből vagy a magyar népeletről van véve.

A ballada sajátos költészete a compositióban rejlik. A ballada szerkezete különös módon világítja meg az eseményeket; a fény és homály elosztása az, a mi a balladai elbeszélést oly rejtelmessé és mégis érthetővé teszi. A balladának van külön perspectivája, mely bizonyos részleteket egy-egy futó villanással megvilágít, másokat pedig homályba borít, de oly művészettel, hogy a megvilágított részek épen azok, a melyekből képzeletünk az egész cselekvény képét megalkothatja. A balladában mintegy villámcsapásokat látunk, melyek az elbeszélés egyes jeleneteit egy-egy perczre megvilágítják: ha a balladaszerző meg akarja velünk ezen egyes megvilágított jelenetek kapcsolatát és jelentését értetni, szükséges, hogy e

jelenetek oly jellemzők legyenek, hogy belőlük kiegészíthetjük a megelőző és következő eseménysort. Néhány láncszemből az egész lánczot kell megsejtenünk. Arany legsötétebb balladáit is néhány fény-sugárral sejtelmesen meg tudta világítani; a világítás nála ép azokra a helyekre esik, amelyek a homályban maradt részleteket is el tudják velünk képzelteni. A balladai félhomály, a *clair-obscur* ezen alkalmazása a festészetre emlékeztethet bennünket: Rembrandtnak akárhány arc képe jóformán sötétes; de az a néhány vonás, a melyen fény dereng, (Rembrandt sajátos ragyogású, aranyos fénye) megkapó domborulat-tal emeli ki az egész fej jelentős physiognomiáját.

Aranynál a ballada eme mystikus megvilágítása, ez a félhomály néha már-már háromnegyed homály-ljá válik: ő helylyel-közzel skótabb a skótoknál. *Zách Klára* vagy *V. László* például alig érthető arra nézve, ki e történelmi eseményeket nem ismeri; *Vörös Rébék* is bizonyos studiumra szorul. Ezeknél már a cselekvény nagyobb része borul árnyékba.

Első balladája, a forradalmi időkből való *Rákóczi* még terjengős, népdalszerű, sőt szónokias; vannak benne versszakok, melyeket Petőfi írhatott volna. A későbbiekben oly concis es egyéni, hogy már nem gondolhatunk Petőfire. Legközelebbi balladáját, *Rozgonyinét* már a skót népballadák tanulmányozása előzte meg, melyeknek folyama — mint Arany egy helyütt írja — a mi balladánk menetével bámulatosan megegyez. *Rozgonyiné* balladája hézagoss, de még nem oly rövid lélekzetű, gyors leperdülésű, mint a későbbiek. Az egész esupa zengzetesség és szeretetreméltó, az életből ellesett bizalmas részlet. Mily nyájas például *Rozgonyiné* útra kerekedése:

Csalogatja csemegével
 Muczi paripáját,
 Lebke szellő lebegteti
 Tengerzöld ruháját:
 Széles úton, poros úton
 Felleget ver a ló;
 Csillámlik a, villámlik a
 Fényes aczélpatkó.

A költő nem magas történelmi szempontból, nem páthosszal vagy okoskodó szónokiassággal nézi az eseményeket, hanem egész közlelről, annyira, hogy meg tudja mondani, mi volt Rozgonyiné paripájának a neve, minő volt a patkója és egész pontosan meghatározza az úrnő ruhájának színárnyalatát (tengerzöld).

V. Lászlóban és Zách Klárában a balladai stílus megváltozik. Itt már nem találunk részleteket, mint *Rozgonyinéban*; az előadás nemcsak hézagos, hanem nagyoló, csak néhány fő-fő vonást kiemelő: a költő csak érinti a tárgyat és rohamosan előre siet. V. László el van halmozva elbeszélő anyaggal, szerkezete kettős és párvonalas. Az egyik szerkezet V. László történetét tárgyalja, a második az összeküvését; az utolsó versszak, mely László halálát és Mátyás visszajövetelét mondja el, mind a két cselekvény-ágot befejezi. E kettős cselekvény azonban sok is egy balladának: az olvasó csak nehezen tájékozódik a cselekvők és beszélők e gyors váltakozásában.

Zách Klára a legkényesebb tárgyat a leggyöngédebb módon adja elő, a nélkül, hogy szintelen volna; sőt ellenkezőleg itt is a valódiság részleteivel találkozunk. Előadása hézagos vagy inkább már csak célzatos; a ballada, mint a *Toldi*-eposz egy részlete van gondolva, melyben a XIV. századbéli hegedűs hallgatói előtt már ismeretes eseményt dalol el. A

sejtelmes kezdet a magyar népdal természet-symbolismusára emlékezteti az olvasót:

Királyaaszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsá, piros rózsá,
Szőke leány, barna.

Mindamellett e kezdetet közvetlenül nem a népdal, hanem egy gyorsan elfelejtett költemény inspirálta, Székely Józsefnek egy évvel előbb megjelent *Szeszélydalaiban* e sorokat találjuk:

Énekelek rólatok,
Fehér piros virágok,
Szőke barna leányok!

Ime a közepszerű költő — kinek jogosultságát Horatius is tagadta — mégis hasznot hajthat: motivumokat szolgáltat a nagyobb költőknek.

A *Walesi bárdok* és *Szondi két apródja* című balladáknak egy az alapjuk: a költészet erkölcsi győzelme zsarnoki erőszakon. A *Szondi* balladának is kettős a szerkezete: az apródok balladája párvonalas a Szondiéval, melyet az apródok énekelnek. A Szondi története különben is a török háborúk legmeghatóbb epizódjai közé tartozik: mily vonzó Szondi-ban a vitézségnek és a gyöngédségnek egyesülése! A legnagyobb elszántsággal azt üzeni a török fővezérnek, hogy meg akar halni társaival, de szeretett *énökös apródjain* — a mint Tinódi nevezi — megesik a szíve, az ellenség nagylelkűségére számítva, ajándékba küldi neki, hadd neveljen belőlük vitézeket. Vajjon mikép esett, hogy az erőszakos Zrinyi Miklós lett a török háborúk nagy nemzeti hőse és nem a dalkedvelő Szondi, ki Tinódi naiv kifejezése szerint „halálra sebesülve, térdön állva még viv vala“?

A *Tetemre hívásban* és az *Éjjéli párbajban* Arany elhagyja a *clair-obscur* amaz erős árnyéklását, mely *V. Lászlót*, *Zách Klárát*, és *Szondit* borította: a rejtelmesség itt is megvan, csak hogy a motívumot, a gyilkosság indító okát fedi el. Arany balladáiban többnyire egy bűneset következményeit látjuk: a bűneset maga homályban marad, csak futva világítja meg a költő egy-egy sugárral. *V. Lászlóban* meg *Zách Klárában* csak ezélez arra a bűnre, melynek hatását a ballada rajzolja; de e két ballada meséjét a történelemből ismerjük, a ki pedig nem ismeri, nem egykönnyen érti meg. Bende vitéz és Kund Abigél bűnét nem takarja ily sűrű fátyol, de mégis reconstruálásra szorul az olvasó részéről. Bende vitéz az *Éjjéli párbaj* hőse, párbaj alkalmával lesben álló csatlósaival leölette ellenfelét, Robogányt; de Kund Abigél mivel érdemelte ki súlyos büntetését? Bárzi Benő egyrefaggatta kérdésekkel kedvesét: Szereti-e? Mert ha nem, megöli magát. Abigél tudta, mint minden nő, hogy a megtagadás csak emelheti szerelme értékét: kaczerán *nem*-mel felelt: „Itt a tör, nosza hát öld meg magad!“ Bárzi Benő félre-érti a kötődő kaczerkodást és sötét erdőben „hosszú, hegyes törrel“ szíven döfi magát.

Abigél ép oly borzasztóan lakol egy kaczer ötlet-ért, mint Toldi Miklós egy harczijátéki csinyért. Arany világfelfogása szerint néhány kivetett szem könnyelműségnek véres lehet az aratása. A *Tetemre hívás* csirája megtalálható Aranynak *Hermina* című novellájában, mely az *Életképek* 1846-diki folyamában jelent meg nyomtatásban. Több elem, ha nem is ugyanabban a sorrendben, azonos a két műben. A novellában egy fiatal leány valami tévedés következtében öngyilkosságra bírja kedvesét. Midőn áldo-

zatát „véres mellel, vértelen arczezal” maga előtt látja, megőrül. Ime a későbbi Kund Abigél!

A novellában Arany hosszasabban elmondhatta azt a szerencsétlen tévedést, mely az öngyilkosság-
nak oka. A ballada nem tűr bő megokolást és csak egy-egy vonással rajzol: Abigél kaczerkodikva gúnyolódik, Benő megöli magát. A novellában Serényi Gyula szintén tévedésből öli meg magát, mert Hermina mással kaczerkodik; pedig Hermina csupán csak azért teszi ezt, mert Gyulát félreértés következtében hűtlennek hiszi. A balladában Arany a motivációnak ezt a bonyolult zsinórzatát egyszerűsítette és feszesre vonta.

A *Tengeri hántás* szintén Arany egy novellájához vezet bennünket vissza. A novella címe: *Egy egyszerű beszélyke*. Höse Gézengúz, egy kulacsfejű, rőt hajú, sánta, félszemű harangos, ki egy fiatal parasztleányt vesz el. Nem nehéz ebben az alakban a Victor Hugo-féle Quasimodóra, a *Nôtre-Dame* gyöngeszívű óriására ismerni. Gézengúz felesége azonban Mokány Ferkót, gyermekének apját szereti. Ebből válás, bűn, halál. A novella végén Ferkó örülési rohamában szénaboglyán égeti el magát. E novella néhány eleme fellelhető, bár erősen átalakítva a *Tengeri-hántás*ban. Ferkó (már nem Mokány, hanem Tuba Ferkó) itt is pásztorkodik, kedvesét meg gyermekét itt is elhagyja, örülésében előbb szénaboglyára, később mint holdkóros a templom-toronyra kapaszkodik, honnan lezuhan. Ez az adonyi templomtorony ilykép Arany képzeletében ködös reminiscenciája a párisi Notre-Dame tornyainak; a *Tengeri-hántás* végső elemzésben Victor Hugo *Notre-Dame* regényének, már ugyan igen távol eső átalakítása.

A *Tengeri-hántás* egy másik eleme (hogy mezőn

háló emberek álmukban felettök kísérteties zenét hallanak) a népbabonából való. Arany már a *Csaba* töredékben is említi: „a pásztor éjjel égenhallzenét“. Innen aztán átment e motívum a csodaszarvas regéjébe: „Zene hallik sötét éjen, Zene, sip, dob, mély vadonban, Mintha égből, mint álomban“.

A *Tengeri-hántás* kettős szerkezetű, mint *Szondi két apródja*; kerete egy falusi jelenet, a voltaképeni ballada egy kukoriczafosztó elbeszélése, melyet valami külső jelenség meg-megszakít. Majd a hűvös szél csap a dolgozókra, majd a hold búvik fel, majd a vadkan töri az irtást, vagy csillagok hullanak, majd megint egy ökör harangja hat el az elbeszélőig, míg végre az adonyi óra tizenkettőt ver. E külső félbeszakítások mindig valami symbolicus összefüggésben vannak az elbeszélés tartalmával. Első pillantásra ez rendkívül mesterkéltnek látszik: nem erőszakolt-e az a véletlen, hogy ép akkor emelkedik az ég aljáról a hold, midőn Dalos Eszter kerek arcát említik, hogy a vadkan ép akkor bujdokol, midőn Eszter az elbeszélésben éjjel lopva elhagyja a többi cselédet, hogy a kuvik megszólal, midőn Tuba Ferkó temetőnézéséről van szó? Gondoljuk meg azonban, hogy a pusztá még éjjel sem egészen néma; kis vártatva mindjárt fülünkbe csap valami zörejt, elhal valami távoli hang: egy-egy kutya ugatása, egy állat fészkelődése az istállóból, egy denevér surranása a levegőben, egy véletlenül megérintett kolomp tompa csengése, egy nyíló ajtó nyikorgása, a kútgém halk nyöszörgése a szélben. A *Tengeri-hántás* elbeszélője is ily jelenségek között ül: oly természellenes-e, hogy ő e sokféle egyes hang és jelenség közül csak azokat említi, melyek iránt ép fogékony, mert hangulatot adnak meséjének?

II.

Arany a lelkiismeret költője. Ez vezette őt az örülés rajzához balladáiban; mert Aranynál is, mint Shakespearenél a bűn tudata, a lelkiismeret furdálása örjiti meg legtöbbször a bűnöst. Arany az örültek rajzában határozottan Shakespeare befolyása alatt áll. Kétségtelen, hogy Shakespeare példája nélkül a téboly jelenségei nem foglalnának el annyi helyet az újabb költészetben. Különösen az, hogy a drámairók oly gyakran léptetnek fel örülteket, Shakespeare-re vezethető vissza. Shakespeare rendkívüli érdekléssel és megfoghatatlan szakismerettel jellemezte az örülést, melynek legkisebb kórjeleit is tudta. Shakespeare művészete abban rejlik, hogy az örültség jelenségeit teljes összhangba hozta a dráma bonyolult, fokozódó tragikus fejleményével: az Aranyé, hogy a ballada lüktető szerkezetéhez, komoran nagyoló előadásához tudta alkalmazni.

Aranynál az örültség minden nemére és minden fokára akad példa; V. Lászlótól, kit lázas álmok képek zavarnak meg, egészen Bende vitézig, ki örjögve tombol — egész sora a bűnösöknek, megdöböntő példái a bűnhődésnek vannak előttünk. Feltűnő, hogy e rövid lélekzetű balladák a lelki megháborodás kórjeleinek mily gazdagságát tárják fel. Alig van lelki zavarnak vagy bomlásnak valamely tünetje, melyet e beteg bűnösöknél meg ne figyelhetnénk.

Tartsunk egy pillantással szemlét e nyomorultak felett; oly érzelem fog el, mint a látogatót, ha az örültek házában a betegek sétaidejekor a

kalauzoló orvos egyszerre csak meglöki és a nyíló ajtóra mutatva, suttogja: itt jönnek! A sor élén két király, kik hervadt lélekkel hordják az izzó koronát, a véres bibort; Edward meg László király nem találnak kincses palotájukban helyet, a hol álmra hajthatnák fejüket, nem találnak nagy birodalmukban egy kehely vizet, mely égő szívüket enyhitené. Tévedező szempillantással surran el mellettük egy szép éneklő leány, Kund Abigél, Bárczi Benő titkos arája; sápadt arczezal, kísérteties nyugalommal lépdel Tuba Ferkó (*Tengeri-hántás*), ki holdfényben a tetőkbe kapaszkodik, míg egyszer csak felriadva le nem zuhan; megzavarodottan, csak félig öltözve, körben szaladgál a gonosz mostoha (*Árva fiú*). Ime még egy parasztasszony: néma meredezéssel nézi Ágnes a vér-foltot, mely tiszta lepedőjén esett; férjének vére, melyet ki nem bir mosni soha. A sor végén egy dühöngő, ki tajtékozó szájjal, ordítva küzd a légi semmivel: alattomosan leölt ellenfelével (*Éjféli párba*).

Mindegyikük jellemének megfelelően örült meg. V. László és Edward király (*Walesi bárdok*) hasonló helyzetben vannak: mindkét esetben bűnös zsarnok királyt nem engedi aludni igazságtalan tettének a tudata. Csakhogy a gyengébb, fiatalabb, bűnre tán inkább csak csábított László lelkiismeretének zaklatásai közt inkább érzéki csalódásokat lát álmában, míg az erősebb szervezetű, megrögzött, daczosan gonosz Edwardot a káprázatok láza törí. Ágnes asszony sír a törvényszék előtt, Kund Abigél nevet. Az egyik csendesebb, szenvedőleges természet; bűnre csábították, melynek tudata megtöri: a másik, a nagyúri kisasszony, könnyelmű, indulatos, gögös lelki szervezetét megbontja egy hirtelen csapás. Le-

sujtó bűn nem nyomja lelkét, zavarában vígan énekel utzahosszat, míg az árva fiú gonosz, szívtelen anyja egy ingben futkos ide-oda. A legerőszekebb, legkiesapongóbb, legérzékibb jellem Arany betegei közt Bende lovag: az ő örülése aztán örjögő tombolássá is fokozódik.

Hasonlóképp megtaláljuk az örülés fokozatainak megfelelő kórtüneteket is a balladák különböző hőseinél. A lelki zavar legelső foka, midőn a bűnös lelkiismeretétől menekülni akar és külső lármával akarja a belsejében rágó kígyót elriasztani. Így tesz Bende vitéz, de hiába. Egy másik előjele ennek a lelki vésznek az, hogy a zavarodott folyton mereven néz maga elé, fél a megőrüléstől és palástolja jelenségeit, mint Ágnes asszony a börtön éjében, hova csak egy sugárszál hat:

Szegény Ágnes *naphosszanta*
Néz a kis világgal szembe,
Néz *merően*, — a sugárka
Mind belefér egy fél szembe.

Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja: megőrülne.

A törvényszék előtt pedig

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szőhaját is megsimítja,
Nehogy azt higgyék: megbomlott.

Súlyosabb a belső baj, ha mind e jeleket érzelmi csalódások követik: a beteg hall, lát vagy érez valamit, de mást képzel helyébe: mást, a mi a benne viadalmos eszméknek rémes szüleménye. A mint a vihar körülzúgja a budai királyi várt, László lázas

álmából (abból az álomból, mely kínosabb az ébrenlét álmánál) fel-felriad: álomképeiben a boszszuálló nép zúgását, Hunyadi László lánczainak csörgését hallotta. Még betegebb nála Edward angol király, kit már káprázatok gyötörnek: az üres térben maga előtt alakokat lát, máglyák lángolnak és észbontó erővel hangzik onnan feléje az ötszáz walesi bárd vértanu-dala.

Kund Abigélnél, Ágnes asszonynál, az árva fiú anyjánál az örültségnek nincsenek ilyen rohamai: megállandósult. Abigélnél az örülés mintegy tarka fátyol, mely elméjére borult és eltakarja előtte a múltat. Gyógyíthatatlan, mint e vig dalokat éneklő szép leány, Ágnes asszony is: a monomaniás örültek nagy komolyságával és buzgóságával mosogatja haláláig a patakban a bűnjelt, melyet már csak ő lát. Egy külső, látható tény felcserél egy erkölcsi fogalommal: azt képzeli, úgy tisztul meg a bűntől, mint ruhája a víztől. Az árva fiú anyja egy ingben futó bolond: az előbbinél még nehezebb eset ez, gyors lelki felbomlás megelőzője. Még egy lépés ez iszonyatos fokozaton: magunk előtt látjuk a dühöngést. Bende lovag tombol, üvölt: a bűnébe belebetegedett lélek végletes és leggyötrelmesebb vonaglása élete kispadján.

Arany felfogása szerint az ember akarva, nem akarva, saját bírója. Lelkiismeretünk a legnagyobb jutalomnak: az önmegelégedésnek és a legnagyobb büntetésnek: a teljes lelki megbomlásnak forrása.

Riedl Frigyes.)*

*) E bevezetést a szerző és a kiadó beleegyezésével Riedl Frigyesnek ily című művéből: „Arany János. Második kiadás. Bpest, 1893. Hornyánszky Viktor”, vettük át.

ROZGONYINÉ.

„Hová, hává, édes férjem?“

„Megyek a csatába:
Galambócson vár a török,
Ne várjon hiába.“

„Megállj, megállj, édes férjem!
Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.“

„Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a pánczél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezében:
Mit keresnél, gyöngé asszony,
Véres ütközetben?“

„Azt keresem, hív magyar nő,
 Véres ütközetben,
 Hogy lehessen, élve, halva,
 Mindig közeledben:
 Súlyos a kard, de nehezebb
 Százszor is a bánat;
 Jobban töri, mint a páncél,
 Kebelem utánad.“

Gyöngyös arany fejkötőjét
 Sisakkal borítja,
 Karsu füzött selyem vállát
 Páncélba szoritja;
 Kardot is köt: bársony övre
 Gyémántos fogantyút;
 Piczi piros csizmáira
 Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
 Muczi paripáját;
 Lebke szellő lebegteti
 Tengerzöld ruháját;
 Széles uton, poros uton
 Felleget ver a ló,
 Csillámlik a . . . villámlik a
 Fényes aczél patkó. —

„Fogadj Isten, húgom asszony,
 Itt az ütközetben;
 Nyilat ugyan, a mint látom,
 Hoztál szép szemedben —“

„Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyíllal löni, mint felséged
Fiatal korába’.“

Galambóczot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elöl, elöl Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hiv szerelme, szép Cziczelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moráván
Érkezik uj haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu — szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűz-kanóczok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet, vizet!“ a pogányság
Ordítóz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Viz a nagy Dunában. —

Maga Murad ezt a dolgot
 Nem veszi tréfára,
 Közeledik nagy hadával
 Törökök császára;
 Százezerre megyen serge,
 Sok basával, béggel,
 Török, tatár — spahi, jancsár,
 Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király,
 Mingyárt megijedned,
 Gyalázaton a pogánytól
 Egér-utat vened,
 Fut a farkas néha-néha,
 De szikrázó foggal:
 Népedet te átkeletted
 Szökve, mint a tolvaj. —

Spahi, jancsár: utóhadnak
 Ered az inába:
 Sok rohan ott éles törbe,
 Még több a Dunába;
 Gyalog szerrel a király is
 Csak nehezen futhat;
 Jó Rozgonyi karja, kardja
 Csinál néki útát. —

„Hej! ki hozza, kormányozza
 Ide azt a gályát?
 Vagy már senki meg nem menti
 Magyarok királyát?“

„Én, én hozom, gyöngé asszony,
Hajómat az éjben:
Úlj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!“

Lászlóvárott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Szélyel az országban.
Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cziczellét. —

(1852.)

V. LÁSZLÓ.

Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érczakas
Csikorog élesen.

„Ki az? mi az? vagy úgy. —“
„Fordulj be és alugy
Uram László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.“

A felhő megszakad,
 Nyílása tűz, patak;
 Zúgó sebes özönt
 A réz csatorna önt
 Budának tornyiról.

„Miért zúg a tömeg?
 Kivánja eskümet?“
 „A nép, uram király,
 Csendes mint a halál,
 Csupán a menny dörög.“

Megcsörren a bilincs,
 Lehull, gazdája nines:
 Buda falán a rab
 — Egy-egy felhődarab —
 Ereszkezik alá.

„Hah! lánczát tépi a
 Hunyadi két fia —“
 „Uram, uram, ne félj!
 László, tudod, nem él
 S a *gyermek*, az fogoly.“

Mélyen a vár alatt
 Vonúl egy kis csapat;
 Olyan rettegve lép,
 Most lopja életét
 Kanizsa, Rozgonyi.

„Kettőzni kell az őrt,
Kivált Mátyás előtt!“
„Mátyás, az itt maradt,
Hanem a többi rab —
Nincsen, uram, sehol.“

A felhő kimerült,
A szélvihar elült.
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
Rengetnek a Dunán.

„El! míg lehet s szabad!
Cseh-földön biztosabb.“
„Miért e félelem?
Hallgat minden elem
Ég s föld határa közt.“

Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik;
Ha zörren egy levél,
Porozlót jöni vél
Kanizsa, Rozgonyi.

„Messze még a határ?
Minden percz egy halál!“
„Legitten átkelünk,
Ne félj uram: *velünk*
A gyermek, a fogoly.“

Az alvó felvirad,
 A bujdosó riad;
 Szellő sincsen, de zúg,
 Felhő sincsen, de bűg
 S villámlik messziről.

„Oh adj, oh adj nekem,
 Hús cseppet, hú csehem!“
 „Itt a kehely, igyál,
 Uram, László király,
 Enyhít mikép a sír.“

Állj meg, boszú, megállj:
 Cseh-földön ül a rab;
 Cseh földben a király,
 Mindég is ott marad,
 De visszajő a rab!

(1853.)

TÖRÖK BÁLINT.

„Fohászkodik mostan sok gyakor sirással
 Asszonyfeleséged az két szép fiával —“

Tinódi.

Izabella királyné Budában
 Azt se' tudja, hova lesz buvában:
 Két ellenség két felől szorítja,
 Szívét a gond száz felől borítja.

Összegyűjti budai tanácsot:
„Jó emberek, adjatok tanácsot:
Boldogasszony temploma keresztjén
Török zászló lengjen, vagy keresztjén?”

Szól a bíró, nagy Isten szavával,
Tizenharmad szék-ülő magával:
„Mire a nap még egyszer kisütne,
Német zászló lesz oda felütve.”

Titkos éjjel a kaput kinyitják,
Magyar urak ezt nem is gyanítják:
Török Bálint, György barát vezérek!
Kár alunni mostan a vezérnek.

Nem aluszik a barát, felébredt:
Török Bálint ruhát sem eserélhet:
Az ellenség, ki nyakra, ki főre.
Takarodik a várból előle.

Jár a barát postája, követje,
Szolimánhoz titkos üzenetje;
Maga Bálint csak morog, csak ümget:
„Ez is elád maholnap bennünket!”

Sárga lovát nyergelik atlaszra,
Ugy robog a budai piacra,
Nagy sokaság közibe úgy léptet:
„Halljátok ezt, ti budai népek!

„Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
A ki Budát — gyilkolom a fáttya!
Kettő közül egynek is feladja.“

— „Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
A ki Budát közülünk feladja,
Török Bálint szavát nem fogadja.“

Érkezik a vad pogány, sereggel:
György, a barát, összeség ezekkel;
Maga Bálint, ha szivből, ha színre,
A hasának dolgozott kezére.

„Két ellenség a Duna-két-parton:
Kevés annak az én egy jó kardom:
Egyiket a másikkal — hiába!
A hogy lehet“ — gondolja magába.

Hétfő napon hajnal hasadáskor,
Veresebb az ég alja mint másszor:
Hajnal előtt a Szentgyörgy terére
Vágtatott a magyarok vezére.

Ágaskodik jó lova magasra,
Kukorékol a csaták kakassa;
Hej! mit akar a Bálint ma reggel
Török-magyar egyesült sereggel?

A mit akar meg is teljesíti,
Hajnali szél zászlaját röpíti,
Maga pedig kardját emelinti
Török Bálint, jó vitéz, Enyingi.

Széles a viz a Duna árkában:
Ne menj neki, bolond cseh, vaktában
Neki menne, ha partja se volna,
Vize helyén pokol tüze folyna.

Fut a vezér maga is, vesztébe,
Beletört a gyalázat sz vébe:
Szegény öreg! hogy ki nem huzhatta,
Futásában elvérzik miatta.

Török Bálint, jó vitéz, Enyingi!
Vitézséged ne mutasd nagyon ki,
Mert a pogány bizony megigenli,
Gonosz barát ellened ingerli.

Gonosz barát hitszegő tanácsa
Azt a vermet csak ássa, csak ássa,
Ki miatt lesz Budavár bukása,
Török Bálint hálóba jutása.

Győzedelmes ütközet elmulván,
Izeni a Szolimán nagy szultán:
„Fiam Bálint, magyarok vezére,
Jöszte hozzám ebédre, ma délre.

Jöszte hozzám az ország nagyával.
 Izabella királyné fiával:
 Atyja után én vagyok az atyja,
 Árvaságát meg sem is siratja.“

Gondolkozik a Bálint magában:
 Nem lesz-e jobb maradni Budában?
 Mintha sugná, valami azt mondja:
 Ne menj, Bálint, a török táborba!

Király asszony ellenben azt mondja:
 „Török Bálint, te segíts bajomba:
 Gyermekemet nem adom barátnak,
 Szívében nincs érzelme apáknak.

„Neked adom, hűséges jobbágyom!
 Neked is van két fiad Torbágyon:
 Mintha egyik volna most öledbe',
 Viseld gondját, úgy adom kezedbe.“ —

Hosszas ebéd a török szultáné,
 Hátra van még a *fekete kávé*;
 Török Bálint tétova tekintget:
 „Körülfogott a jancsár bennünket!“

„Nézz ki fiam, gyenge kis apródom!
 Látsz-e nagy port a budai úton?“
 — „A *szombati* kapuja kitérve,
 Ott megyen a sok török Budára “

„Nézz ki megint, édes kis apródom:
Jaj Istenem, be szörnyen aggódom.“
— „Izabella királynét csalárdul
Költöztetik kifelé a várbul.“

„Harmadszor is nézz ki még, apródom;
Oh! hogy erről tenni már nincs módom . . .“
— „Boldogasszony tornya tetejében
Félhold ragyog, a kereszt helyében.“

Jő parancsa Szolimán szultánnak,
Parancsolja Verbőczy Istvánnak:
„Te fogsz lenni az ország bírója:
Török Bálint itt marad egy szóra.“

Parancsolja azután barátnak:
„A csecsemőt vidd el az anyjának,
Te fogsz lenni ország kormányzója;
Török Bálint itt marad egy szóra.“ —

„Hej! az a szó több-e mint egy másik?
Minek jöttem én azért *Mohácsig!*“
— „Fiam Bálint, érvük el Eszéket:
Becsülettel hazaküldlek téged.“

„Hej! az a szó hosszu már egy hétig;
Hosszu nekem Budától *Eszékig!*“
— „Fiam Bálint, ne tüzelj, várd sorra:
Hadd megyünk le, ne tovább, Nándorra.“

„Nagy Szolimán! nagy a te hatalmad,
Nándor alól most tovább lecsalhat . . .“
 — „Kutya voltál, az maradsz, de *vason*:
 Lánczot neki, hogy ne haraphasson!“ —

Várja szegényt — beh mihaszna várja! —
 Odahaza a szép két kis árva:
 Minden reggel kimegy az utczára.
 Édes atyját de mihaszna várja.

Várja szegényt szerelmes szép nője:
 Ki-kiáll a magas könyöklőre;
 Fehér képét ereszti karjára,
 Ugy zokog, hogy még se jön a párja.

Héttoronynak egy sötét zugában
 Török Bálint üldögél magában;
 Ifju korát a vénség megszánja,
 Megérleli s a halál levágja. —

(1853)

AZ EGRÍ LEÁNY.

I.

Kassa mellett, egy fölvarban,
 Tivornyázott a cseh rabló;
 Ordas új bor a pohárban:
 Hozzálátnak ketten-hárman.

Szólt az egyik: ez fölséges!
Szólt a másik: milyen édes!
Boldog ország, áldott ország,
Melynek földé ilyen bort ad!

Szóla *Telef*, zord vezérök:
„A keservét! hisz' ez méreg!
Semmi tűz a rossz csigerben:
Lőre volna ez Egerben.

„Egri püspök nagy pinczéje
Drága borral teljes-teli:
Szegény csehet nem sziveli,
De a lengyelt vendégeli.

„Lóra tehát, indulóra!
Fel, borinni, vig leventék:
A pap, a csap adja mindég,
Kevés neki annyi vendég.“

S mint a holló, mint a felhő,
Mint az árnyék, mint a szellő,
Oly sötéten, annyi zajjal
A zsványhad messze nyargal.

II.

Egri leány ablakára
Rászállott egy kis madárka,
Koczogatja, veregeti,
Esdekelve így szól neki:

„Nyiss ablakot, szép leányzó!
 Hideg szél fú, esik a hó,
 Fázom itt a házereszbe:
 Nyisd ki hamar és ereszsz be.“

„Nem eresztlek, ki se nyitom,
 Mert egyedül vagyok itthon;
 El is űlt már a jó madár,
 Bagoly az, ki éjtszaka jár.“

„Nem vagyok én csúnya bagoly,
 Inkább törbe esett fogoly,
 Szerelemnek hű madara:
 Szeretődnek édes szava.“

„No, ha az vagy, jer, hadd látlak:
 Szegény madár! bebocsátlak;
 Fázol ugy-e, reszketsz igen
 Odaki, a nagy hidegen.

„No, ha az vagy, jőj be onnat:
 Kinyitom az ablakomat,
 Az ajtómat, ablakomat
 Melengető két karomat!“

III.

Rozgonyi püspök palotája nyitva,
 Négy sor ablakkal kivilágositva:
 Magyar ott a lengyelt szívesen látja,
 Új ismerőse, régi jó barátja.

„Éljen Ulászló! Hunyadink is éljen!“
 Rá zene zendül, ropog a dob mélyen,
 Rá zene zendül, kehely összezsindül;
 Magyar és lengyel deli tánczra lendül.

„Hej, ti vitézek, koszorúsi tánczban!
 Vér foly az utcán, foly a vér a házban!
 Ég a város! . . . tüze messze lángol,
 Négy szögeletjén ide is világol.“

— Hol az én kardom? — hol az én nyergem?
 — Paripámra ki tud igazítani engem? —
 Az enyém damasz volt — az enyém skárlát —
 Besenyő lovamnak sohse' láttam párját.

„Hej! ma vitézek *bottal* az ebre!
 Másszor ülünk már puha szép nyeregre!
 Ki lovon, — ki gyalog, — ki, ha épen *mászva* . . .
 Mert a veszély már itt van, a házba'.“

Csörren az ablak, bezuhant az ajtó,
 Szép piros bortól iszamós a padló,
 Szép piros vértől sikamós a padló:
 Odabent a cseh, odabent a rabló!

IV.

Mi zuhog, hallod-e? — Szilaj szél zugása.
 Mi dobog, hallod-e? — Kebled dobogása.
 „Jaj, ne menj ki Lászlóm, jaj, ne menj ki szentem .
 Valami hidegség úgy borzogat engem!“

„Hogy ne mennék, édes ? majd itt ér a hajnal ;
 Gerlicze szívedet ne rémitse a zaj :
Katonák az utcán, Lengyel László népe,
Simon püspök bora nem fér a fejébe.“

Kimene a legény, bár ne tette volna!
 Szive meleg vére kiömölt a óra,
 Szétföcscent az útra, a küszöb kövére:
Egy csepp a leányzó febér kebelére.

És mint a sebes tűz, az az egy csöpp éget ;
 Érez a lány szive csoda melegséget :
 Szeretője keblét a mely átalverte,
 A vasat, a vasat kézből kitekerte.

S ki látta valaha, villámlani télben ?
 Fegyver csillogását fekete éjfélnben ?
 Galambot *marókkal* vinni, verekedni ?
 Gyöngge szúzi karról piros vért csepegni ? —

Sok pribék esett el egyenetlen harczon,
 De az *egri lányból* sem lett *egri asszony* :
 Messziről egy dárda hú szivét bejárta,
 Fehér köntösében odarogyott szépen
 Kedves halottjára.

V.

Fut a rabló megrakottan,
 Nyomja vállát súlyos préda ;
 S a bitang nép, a sok czéda,
 Veszekedik a lopotton.

De a magyar lóra pattan,
 Követi sok bátor lengyel:
 „No s vitézek, hát e szeny nyel
 Mi legyünk-e az adósok?”

Jó lovagok, hű csatlósok
 Hogy elérik a pribéket —
 No hiszen, cseh, jaj most néked!
 Mért születted e világra!

Nem akadnál most az ágra
 Gyalázatnak czimeréül,
 Varju holló ételéül,
 Ország útja közelében. —

Itt is, ott is, minden lépten
 Maradoz a védtelen cseh;
 A ki futhat, nagy szerencse:
 De kevés már a ki futhat.

Maga Telef sem lel útat
 Kassa mellé, a felvárba:
 Körülfogva, mélyre zárva
 Bünhödé meg az elmultat.

(1858.)

ÁGNES ASSZONY.

Ágnes asszony a patakban
 Fehér lepedőjét mossa ;
 Fehér leplét, véres leplét
 A futó hab elkapdossa.
 Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyül az utczagyermek :
 Ágnes asszony, mit mos kelmed?
 „Csitt te, csitt te! csibém vére
 Keveré el a gyölcs leplet.“
 Oh! irgalom stb.

Összefutnak a szomszédnők :
 Ágnes asszony, hol a férjed?
 „Csillagom, hisz ottben alszik!
 Ne menjünk be, mert fölébred.“
 Oh! irgalom stb.

Jön a hajdu : Ágnes asszony,
 A tömlöczbe gyere mostan.
 „Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
 Mig e foltot ki nem mostam!
 Oh, irgalom stb.

Mély a börtön: egy sugár-szál
Odaférni alig képes;
Egy sugár a börtön napja,
Eje pedig rémtül népes.
Oh! irgalom stb.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, — a sugárka
Mind belefér egy fél szembe,
Oh! irgalom stb.

Mert, alighogy félre fordul,
Rémek táncza van körüle:
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja: *megörülne*.
Oh! irgalom stb.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyilik:
Ágnes a törvény előtt
Megáll szépen, a hogy illik.
Oh! irgalom stb.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimitja,
Nehogy azt higgyék: *megbomlott*.
Oh! irgalom stb.

Hogy belép, a zöld asztalnál
 Tisztos öskek ülnek sorra;
 Szánalommal néznek őrá,
 Egy se' mérges, vagy mogorva.
 Oh! irgalom stb.

„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
 Szörnyü a bűn, terhes a vád;
 Ki a tettet végrehajtá
 Szeretőd im maga vall rád.
 Oh! irgalom stb.

„Ő bitón fog veszni holnap,
 Ő, ki férjedet megölte;
 Holtig vizen és kenyéren
 Raboskodva bünhődöl te.“
 Oh! irgalom stb.

Körültekint Ágnes asszony,
 Meggyőződni ép eszérül;
 Hallja a hangot, érti a szót,
 S míg azt érti: „meg nem örül.“
 Oh! irgalom stb.

De a mit férjéről mondtak
 A szó oly viszásan tetszik;
 Az világos csak, hogy őt
 Haza többé nem eresztik.
 Oh! irgalom stb.

Nosza sirni, kezd zokogni,
Sűrű záporkönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.
Oh! irgalom stb.

„Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem ülhetek.
Oh! irgalom stb.

„Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!“
Oh! irgalom stb.

Összenéz a böles törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.
Oh! irgalom stb.

„Eredj haza, szegény asszony!
Mosd fehérre mocsokos lepedő:
Eredj haza. Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.“
Oh! irgalom stb.

S Ágnes asszony a patakban
 Lepedőjét újra mossa :
 Fehér leplét, tiszta leplé.
 A futó hab elkapdossa.
 Oh ! irgalom stb.

Mert hiában tiszta a gyöles,
 Benne többé semmi vérjel :
 Ágnes azt még egyre látja
 S épen úgy, mint *akkor éjjel*.
 Oh ! irgalom stb.

Viradattól késő estig
 Áll a vízben, széke mellett:
 Hab zilálja rezgő árnyát,
 Haja fürtét kósza szellet.
 Oh ! irgalom stb.

Holdvilágos éjjelenkint,
 Mikor a víz fodra csillog,
 Maradozó csattanással
 Fehér sulyka messze villog.
 Oh ! irgalom stb.

És ez így megy évrül-évre,
 Télen-nyáron színet nélkül ;
 Harmat-arcza, hó napon ég,
 Gyöngye térde fagyban kékül.
 Oh ! irgalom stb.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében;
Torz-alakú ráncz verődik
Szanaszét a sima képen.
Oh! irgalom stb.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát, mossa, mossa —
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

(1853.)

MÁTYÁS ANYJA.

Szilágyi
Örzsébet
Levelét megírta;
Szerelmes
Könyével
Azt is telesírta.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhirt
Viszen a
Szomorú fogságba:

„Gyermekem!
 Ne mozdulj
 Prága városából;
 Kiveszlek,
 Kiváltlak
 A nehéz rabságból.“

„Aranynyal,
 Ezüsttel
 Megfizetek érted;
 Szívemen
 Hordom én
 A te hazatérte.“

„Ne mozdulj,
 Ne indulj
 Én egyetlen árvám!
 Ki lesz az
 Én fiam
 Ha megejt az ármány?“

„Adassék
 A levél
 Hunyadi Mátyásnak,
 Tulajdon
 Kezébe,
 Senkinek se másnak.“

Fekete
 Viaszból
 Nyom reá pecsétet;
 Könyöklön
 Várnak az
 Udvari cselédek.

„Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló,
Teste fáradsága.“

„Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő.“
„Szerelmes
Szívemnek
Hét egész esztendő!“

„Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.“
„Szerelmes
Szívemnek
Három egész hónap!“

„Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhethném
Az anyai vágyat!“ —

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán
Úl ahoz hasonló.

Lecsapott,
 Lecsapott
 Fekete szélvészből,
 Kikapá
 Levelét
 Az anyai kézből.

„Hamar a
 Madarat!
 El kell venni tőle!“
 Szalad a
 Sokaság
 Nyomba, hogy lelője.

Madarat,
 Nem egyet,
 Százat is meglőnek :
 Híre sincs
 Nyoma sincs
 A levélvivőnek.

Nap estig
 Az erdön
 Űzeti hiába :
 Éjfelen
 Kocznak
 Özveggy ablakába.

„Ki kopog ?
 Mi kopog ?
 Egy fekete holló !
 Nála meg
 A levél,
 Vagy ahhoz hasonló.

„Piros a
Pecsétje,
Finom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A keze-irása!”

(1854.)

BOR VITÉZ.

Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bérczen völgyön,
Bor vitéz kap jó lovára:
„Isten hozzád, édes hölgyem!”

Vak homály ül bérczen völgyön,
Hűs szél zörrent puszta fákat.
„Isten hozzád, édes hölgyem!
Bor vitéz már messze vágdat.”

Hűs szél zörrent puszta fákat,
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágdat,
Szép szemét a lány kisirta.

Megy az úton kis pacsirta:
Hova megyen? hova ballag?
Szép szemét a lány kisirta:
Szólt az apja: férjhez adlak!

Hova megyen? hova ballag?
 Zúg az erdő éji órán.
 Szólt az apja: férjhez adlak:
Eskü elől szökik a lány.

Zúg az erdő éji órán,
 Suhan, lebben a kísértet.
 Eskü elől szökik a lány:
 Szól vitéz Bor: „jöttem érted.“

Suhan, lebben a kísértet,
 Népesebb lesz a vad tájék,
 Szól vitéz Bor: „jöttem érted
Elesett hős, puszta árnyék.“

Népesebb lesz a vad tájék,
 Szellem-ajkon hangzik a dal.
 „Elesett hős, puszta árnyék,
 Édes mátkám, vigy magaddal!“

Szellem-ajkon hangzik a dal,
 Indul hosszú nászkiséret.
 „Édes mátkám, vigy magaddal!“
 — „Esküvőre! úgy ígérted.“

Indul hosszú nászkiséret,
 Egy kápolna romban ott áll.
 „Esküvőre! úgy ígérted.“
 Zendül a kar, kész az oltár.

Egy kápolna romban ott áll,
 Régi fényét visszakupja.
 Zendül a kar, kész az oltár,
 Diszruhában elhunyt papja.

Régi fényét visszakupja,
 Ezer lámpa, gyertya csillog.
 Diszruhában elhunyt papja;
 Szól az eskü: kéz kezét fog.

Ezer lámpa, gyertya csillog, —
 Künn az erdő mély árnyat hány.
 Szól az eskü: kéz kezét fog;
 Szép menyasszony színe halvány.

Künn az erdő mély árnyat hány,
 Bagoly sí a bércei fok közt.
 Szép menyasszony színe halvány —
 Halva lelték a romok közt.

(1855)

ZÁCS KLÁRA.

(Énekli egy hegedős a XIV ik században.)

Királyasszony kertje
 Kivirult hajnalra:
 Fehér rózsá, piros rózsá
 Szőke leány, barna.

„Királyasszony, néném,
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Haj, beh szeretném én!

Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lések!”

„Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér’ —
Menj! haragszom nem szégyelled?
Félek, bizony gyász ér!

„Sietős az útam,
Reggeli templomra:
Ha beteg vagy, hát fekügy’ le
Bársony pamlagomra.“ —

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.“

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se' megy többé
Deli szüzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

„Hej, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lányom.“

„Jaj, atyám! nem — nem —
 Jaj, hova kell lennem!
 Hadd ölelem lábad porát, —
 Taposs agyon engem! . . .“

Harangoznak délre,
 Udvari ebédre:
 Akkor mene Feliczián
 A király elébe.

A király elébe,
 De nem az ebédre:
 Rettenetes bosszuálló
 Kardja volt kezébe’.

„Életed a lyányért
 Erzsébet királyné!“
 Jó szerencse, hogy megváltja
 Gyöngge négy ujjáért.

„Gyermekemért gyermek:
 Lajos, Endre halj meg!“
 Jó szerencse, hogy Gyulafi
 Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert
 Fiaim, — Cselényi!“
 Ott levágák Felicziánt
 A király cselédi. —

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába ;
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába ?“

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát ;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát ;

„A más kettőért
Veje, lánya végét ;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét !“

Rosz időket érünk,
Rosz csillagok járnak :
Isten ója nagy esapástól
Mi magyar hazánkat! —

(1855.)

SZIBINYÁNI JANK.

Ritka vendég Rácországban
Zsigmond a király, a császár ;
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár :

Hét egész nap látja dúsán,
 Becsülettel, emberséggel;
 Nem felejtí, ki a gazda
 S nem felejtí, kit vendégel.

Majd vigasság: zene, táncz, bor
 Tartja ébren a fölházat,
 Majd *ujudvar*, öklelés áll, —
 Hangos erdön nagy vadászat:
 Száz tülök szól, hajt az eb s pór,
 Nyomja össze a vad berket,
 Szorul a rés, a lovag lés,
 Íja pendül, ménje kerget.

All a hajsza, vége hossza
 Nincs vetélgő hegyke dicsnek:
 „Magyar a magyar“ Zsigmondnak,
 „Szerb a szerb“ Lazárevicsnek:
 „Ambár — mond ez — udvaromnál
 Van egy apród, csak parányi:
 Az *magyar* lesz . . . Erdély szülte,
 Neve Janko Szibinyáni.

„Hallod-e Jánk“ . . . ! Im azonban
 Zörmöl a gaz, reng a sűrű:
 Nagy csikasz vad ugrik föl, de
 Visszaperdül, mint a gyűrű —
 „Hallod-e Jánk! im *királyod*
 Szeme látja, — s ez jutalma
 Hogy te nékem azt a farkast
 Megkerited élve, halva.“

Rövid a szó, — gyorsan hangzó
 Kísérője büszke jelnek:
 De sokallja, meg se hallja.
 Már nyomúl a hősi gyermek.
 Hol királya, még a tájra
 Szeme egyszer visszalobban
 S a vad állat meg sem állhat:
 Mind szoritja, úzi jobban.

S majd a róna sorompója
 Nyilik, a mint hajtja menjén,
 Majd eltűnnek a sűrűnek
 Lombos, ágas szövevényén.
 Itt gyalog száll, — paripája
 Fel s alá nyerit gazdátlan;
 Szóla Zsigmond: kár volt mégis!...
 Szól a vajda: semmi! bátran!

Jank azonban mind nyomon van:
 Le, a völgynek, fel, a hegyre,
 Vadesapáson, vízomláson
 Veri, vágja, úzi egyre.
 A vad olykor hátra horkol,
 Foga csattog, szája résnyi,
 Majd, mint vert eb, kit hevertebb
 Ostor üldöz, szűköl és nyi.

Már az állat piheg, fárad,
 Nem az ifjú, noha gyermek:
 Martalékát addig úzi
 Míg ledobban s vár kegyelmet.

A királyhoz és urához
 Rabul vonja, szégyenszemre ;
 Szól a vajda: ez nem első!
 Szóla Zsigmond: „Istenemre! . . .“

„*Tartom* a just e fiúhoz!
 Enyim a fa, az gyümölese:
 Visszakérem. Te kegyelmed
 Ebben most már kedvem töltsé.“
 Nem oly hangon volt ez mondva,
 Hogy sokáig, vagy hiába . . .
 Így került Jank Szibinyáni
 Zsigmond király udvarába.

Itt idővel karral s fővel
 Isten után vitte sokra ;
 Másszor is még, többször is még
 Járt vadászni *farkasokra* :
 Mint védője a keresztnek,
 Megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett
 Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
 Szerbhon ifjai, leányi,
 Guzliezájok hangja mellett:
 Ki volt Janko Szibinyáni.
 De a magyar ajakon is
 Neve, híre általános :
 Mert hisz' él még . . . él örökké
 A dicső *Hunyadi János*.

(1855.)

SZONDI KÉT APRÓDJA.

—

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
 Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;
 Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
 Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifju térdel, kezökben a lant,
 A kopja tövén, mint ha volna feszület.
 Zsibongva hadával a völgyben alatt
 Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
 Bülbül szavu rózsák két mennyei bokra?
 Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért,
 Odaillót egy huri nyakra!“

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
 Zászlós kopiával a gyaur basa sirján:
 Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
 Es pengeti, pengeti, sirván :“

. . . S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
 Kevély üzenettel a bösz Ali küldte:
 Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
 Meg nem marad itt anyaszülte.

Szép úrfiak! immár e puszta halom,
 E kopja tövén nincs mér' zengeni többet:
 Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
 Odalenn vár mézizü sörbet —“

Mondjad neki Márton, im ezt felelem:
 Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
 Jézussa kezében kész a kegyelem:
 Egyenest oda fog folyamodni.

„Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
 Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
 Jó illatu fűszer, és drága kenőcs . . .
 Ali győzelem-ünnepe van ma!“

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
 És pattog a bomba, és röpked a gránát:
 Minden tüzes ördög népet, falat ont;
 Töri Drégel sziklai várát.

„Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
 Immár földi vállát bíbor színü kaftán,
 Szél zendül az erdön, — ott leskel a hold:
 Idekiinn hideg éj sziszeg aztán!“

A vár piaczára ezüstöt, aranyt,
 Sok nagy becsü marhát máglyába kihordat;
 Harczos paripái nyihognak alant:
 Szügyeikben tört keze forgat.

„Aztán — no, hisz úgy volt! aztán elesett.
Zászlós kopiaival hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, — rövid az eset —
Zengjétek Alit ma helyette!”

Két dalnoka is volt, két árva nia:
Öltözteti cziifrán bársonyba puhába;
Nem hagyta eselédit — ezért öli bú —
Vele halni meg, ócska ruhába’!

„S küldött Alihoz Ali dús, Ali jó
Lány-arczotok’ a nap meg nem süti nála
Sátrában alusztok, a szélül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

Hogy vitt ezerekkel! hogy vitt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.

„Rusztam maga volt ő! . . . s hogy harczolt még
Bár álgyugolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harczot! Azonban, elég,
Aii majd haragunni fog érte.”

Mint hulla a hulla! vészett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét.
Ő áll a halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
 Dicséretiből az otromba gyaurnak?
 Eb, a hite kölykei! vesszeje vár
 És börtöne kész Ali úrnak.“

Apadjon el a szem, mely czélba vevé,
 Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
 Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé
 Ki miatt lön ily kora veszte.

(1856.)

BOTH BAJNOK ÖZVEGYE.

Hunyad alatt, egy kis házban,
 Űlt az özvegy, talpig gyászban;
 Mint gyümölcs a fát, lehajtja
 Nehéz gondja, gondolatja:
 Neveletlen négy magzatja.

„Gyertek elő — monda — gyertek
 Négy apátlan árva gyermek:
 Hadd szelek most a kenyérből,
 Nem puhából, nem fehérből:
 Csak az árvai szegényből!“

Hatalommal a rokon had
 Elfoglalta birtokunkat:
 Ide látszik a ház orma,
 Ide barnúl régi tornya,
 Ide villog a vitorla.

Jaj! mert a ki védelmezne,
 Messze van az tőlünk, messze :
 Levél oda el nem juthat,
 Izenő szó oda nem hat,
 Követ onnan hirt nem hozhat.

Mert szószóló nyelve néma,
 Ótalmazó karja béna ;
 Sirba szállott szemünk fénye,
 Az özvegynek a reménye,
 Az árvának a törvénye !

Cserna vizén zúg a malom :
 Más veszi a vámot azon ;
 Másnak zöldell a domb hátja,
 Másnak a völgy selyem ágya, —
 Még az Isten is megáldja !

Kérdezi majd a jövevény :
 Bothi Bajnok hol van szegény ?
 Both elesett, a hű bajnok,
 És az árvák, és az anyjok, —
 Tudja isten, merre vannak !“

Hunyad alatt egy kis házban
 Ül az özvegy, földig gyászban ;
 Mint gyümölcs a fát, lehajtja
 Nehéz gondja, gondolatja :
 Neveletlen négy magzatja.*)

(1856.)

*) Első darabja lett volna egy Hunyadi ballada-körnek, melyből azonban csak Szibinyáni Jank, V. László, és Mátyás anyja készült el. Az özvegy, Hunyadi János édes anyja, gróf Teleki szerint.

PÁZMÁN LOVAG.

(Víg ballada.)

—

I.

Vára öblös teremében
 Jár alá s fel bajnok Pázmán;
 Lépteit majd csillapítja,
 Majd megindul szaporázzván;
 Lába, szíve, egyre tombol,
 Visszadöng a tölgyfa padló;
 Udvaron áll, kész nyeregben,
 Nyihog, prüszköl, fú a vad ló.

„Hova férjem? édes férjem?
 Ily korán? ily éhgyomorral?
 Panni! Gunda! hol maradtok?
 Egy, kettő, a mézes borral!
 Menten itt lesz, (boldog Isten!
 Még hajamba' nem volt fésű) —
 Ha egy perczig vár kegyelmed,
 Lesz kalácsom, új sütésü.“

Hallja Pázmán, elfordúlva,
 Háza zengő fülmiléjét;
 Csak pirosuló füle látszik,
 Az mutatja szenvedélyét;
 Feje búbján holdvilág van,
 Mélyet ércz-sisakkal főd be;
 Nem felel, csak egyszer-kétszer
 Kiköhent az őszi ködbe.

„Rosz idő van, édes apjok!
 Nem tanácslom hűs a reggel”
 Mond az urhölgy, és befordul,
 S visszatér nagy köpönyeggel;
 Várva, félve, türve, kérve
 Áll mögötte, hogy feladja:
 De boszúsan tiltja hátrább
 Könyökének mozdulatja.

„Mire véljem, drága férjem?
 Honnan e rossz kedve már ma?
 Nem alutt jól? rosszul ébredt?
 Kénye ellen volt a párna?
 Én vetem fel, két kezemmel,
 Én puhitom minden este —”
 Szól, s mint harmat gyenge fűvön
 Remeg a szép asszony teste.

Indul Pázmán, meg se' állván
 Könnyes szemnek, rezgő szónak;
 De nem mindjárt leli nyitját
 (Sarka felől) az ajtónak.
 Néz utána egy-két perczig
 Szegény ifjú asszony, Éva:
 Úgy nevetne! s úgy meg-sír, hogy! . . .
 Soha, soha ilyen tréfa.

Mikor aztán a küszöbnél
 Azt se' mondja: Isten áldjon,
 Vas kezére omlik a nő,
 Csókkal hinti, hogy megálljon.

De az fogja, visszadobja,
 Egyet mordul: „vissza, kígyó!”
 Ráfordítja a nagy kulcsot
 S öve mellé szúrja: „igy jó!”

II.

Visegrádon a király van heverő sorral,
 Nem komoly tanácsot ül, nem hadi eselt forral,
 Nincsenek is ma körülte nagy szakállu vének:
 De van öröm, hejjehuja, táncz, muzsika, ének.

Odamene jó lovag, bús-haragos Pázmány,
 Lépte alatt nyög a föld, csikorog a márvány.
 „Ki dörömböl? ki csörömpöl?” — Ismeri fölsége:
 „Kinek az a jó bora volt, s nyalka felesége.”

„Nosza hamar, a bolond! ülj le ide, Rikkancs!
 — Gondolom én mi a baj, hol töri a bakkancs —
 Légy te király, én pedig egyszerű kíséret:
 Mit te kiadsz, itt a szavam, álljon az ítélet!”

Összeszedi a bolond sete-suta képét,
 Úgy üli meg a király aranyos karszékét, —
 Odakünn az öreg, ha ki útját állja,
 Kilencz szobán keresztül döfi, taszigálja.

Megkövetem a király fölséges személyét:
 Nagy harag és nagy panasz nyomja szívem mélyét;
 Nem vagyok én boros ember — bor nekem a bánat!
 Megkövetem, ha szabadabb szóra nyitom számat.

Jöttek, uram, udvarodtól ifjú legények — —
 „Mi dolog ez? s idehaza maradtak a vének?“
 Nem az a baj, uram király, más nekem a gondom,
 Odajöttek, vadászni, fiatalok, mondom — —

„Vadasodat megrohanták? tilalomba törtek?“
 Dehogy uram! annyi van ott, vigye el az ördög,
 Annyi a vad erdeimen, se szeri se száma —
 De ha szóhoz nem jutok, nem lesz vége márma.

Este magyar lakomán szívet melegítétek,
 A királyért, hazáért, poharat üritétek —
 „Teleitták magukat? összeverekedtek?“
 Dehogy itták, dehogy itták, szépen lefeküdtek.

Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást —
 „S nem fizetik, ugy-e bizony, a vacsorát hálást?“
 Beste kura fi . . . zetésért látni a vendéget!
 Magyar ember nem teszi azt, tudja-e fölséged!

Reggel, uram, valamennyi útnak ered szépen,
 De az egyik visszaoson — ez a bajom épen —
 Azt az egyet, uram király, a radnai Szűzre!
 Megölöm, — ha ma jutok is a gyeheña tűzre.

„Nagyon illő a panasz, jó lovagom, Pázmán;
 Ilyen eset még nem esett magyar ember házán:
 Útnak ered a vendég, visszaosont egyik;
 Azt az egyet megölöd: nagyon helyes eddig.“

Átkozom is! Nem vagyok én se bolond, se
 [részeg :
 Hogy valaki jő-megy, azért gyilkosa nem lézek ;
 De mikor a küszöbön állt feleségem, Éva
 Ezer átok! megölöm, megölöm azt még ma!

„Nagyon okos a beszéd, jó lovagom, Pázmán ;
 Hiba lenne, ha valahogy félre magyaráznám :
 Feleséged a folyosón — vagy küszöbön áll :
 Pedig, ugy-e ritka eset volt ez eset nála?”

Gyilkolom is! Uram király, értse meg a szómat!
 Elrabolá földi kincsem' és mennybeli jómat ;
 Megcsókolta — úgy segéljen! — szemeim láttára ;
 Hej, hogy előbb nem tudék kapni paripára!

„Fejedelmi hitemre! — és a hit nem szellő —
 Meglakol a vakmerő, a semmire kellő!
 Tegyen a kard igazságot! víjon veled szembe!
 Hogy is hívják? a neve nem jut már eszembe.”

A nevét azaz hogy azt nem tudom épen?
 De talán meglelem felséged körében. —
 És az, uram! itt van, uram: kutya egye máját!
 — S kimutatá a lovag magyarok királyát.

III.

Gyül Visegrád kandi népe,
 Férfi és nő, agg és gyermek :
 Valami lesz a vár alján,
 Hogy sorompót, sátort vernek ;

A poroszlók ütlegeért
 Nem adják e mai látást;
 Otthon macska ül a padkán,
 Űtheti a kő a rántást!

Kapu kordul, szárnya fordul,
 Lobog a toll, a kürt harsan:
 Jó vitézek, harczra készek,
 Mind lejőnek, gyűlve gyorsan.
 Zárt sisakkal két levente
 Olyan, mint a kéményseprő:
 Ujjal mutat rá a gyermek,
 Ölbe sír az aprócseprő.

„Félre, félre! pálya mérve!
 Fék szorosan! láncsa szögbe!
 Jól vigyázz fuss!“ — Futnak aztán,
 Dobog a föld, mintha nyögne;
 Fogy a térség, nő az ember,
 Paizs, dárda összeroppan:
 Hátraesuklik a jó Pázmán,
 S úgy leszáll, hogy szinte puffan.

„Talpra, bajnok! semmi, semmi:
 Túl ugortál a veszélyen —“
 Szól amaz, felütve siskát;
 A király az: éljen! éljen! —
 „Éljen!“ mondaná a harczfi
 A mint szeme könybe lábog,
 De szavak helyt vére buggyan,
 S vérrel együtt három zápfog.

„Isten engem!“ a király mond,
 „Nem akartam, jó levente ;
 Három ily fog! aranyt érő!
 És még birta volna, nemde?
 Három ily fog! úgy sajnálom,
 Nem mondhatom ki eléggé :
 Jó szerencse, ha ezúttal
 Közte nincs a bölcseségé.

„De hogy, ime, jó tanácsosal
 Fűszerezem e kis tréfát :
 Másszor ülj honn, ha bajod nincs,
 És becsüld meg jobban Évát.“
 Így a fölség ; de tanácshoz
 Kalácsban se' lett adósa :
 Három fogért három falu
 Lón a díj : Som, Somogy, Pósa.

Vigan koczog haza Pázmán,
 Tarsolyában kutyabőre ;
 Ám szekérrel asszonyához
 Vásárfia ment előre.
 Kérdi Éva, ezt is, azt is.
 — Úgy jó neki, mint egy álom —
 De a férje mind ezt hajtja :
 „Tartsa Isten jó királyom!“

(1856.)

A WALESI BÁRDOK

—

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován :
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó ?
Legelőin fű kövér ?
Használt-e a megöntözés :
A pártos honfivér ?

S a nép, az istenadta né
Ha oly boldog-e rajt' p'
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt ?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz :
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi puszta sír. —

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován :
Körötte csend a merre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt ;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolgál hord,
Hogy nézni is tereh ;

S mind, a miket e szép sziget
Ételt-italt terem ;
S mind, a mi bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak ! hát senkisé
Kocziértem pohárt ?
Ti urak, ti urak ! . . . ti welsz ebek !
Ne éljen Eduárd ?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én : de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim —
Elő egy welszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég welsz urak;
Orczáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. —
Ajtó megöl fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tettetted
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
A mint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyúl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba mint kereszt,
Hogy sirva tallóz a ki él:
Király, te tetted ezt!“

Máglyára! el! igen kemény —
 Parancsol Eduárd —
 Ha! lágyabb ének kell nekünk;
 S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
 Milford öböl felé;
 Szűzek siralma, özvegyek
 Panasza nyög belé.

Ne szűlj rabot, te szűz! anya,
 Ne szoptass csecsemőt!...“
 S int a király. S elérte még
 A máglyára menőt.

De vakmerón s hivatlanúl
 Előáll harmadik;
 Kobzán a dal magára vall,
 Ez íge hallatik:

„Elhullt csatában a derék —
 No halld meg, Eduárd:
 Neved ki dicséssel ejtené
 Nem él oly welszi bárd.

„Emléke sír a lanton még —
 No halld meg, Eduárd:
 Átok fejedre minden dal
 Melyet zeng welszi bárd.“

Meglátom én! — S parancsot ád
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden welsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. —

S Edwárd király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A welszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsirba welszi bárd:
De egy se' birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. —

Ha, ha! mi zúg? . . . mi éji dal
London utczáin ez? . . .
Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

All néma csend; légy szárnya bent,
Se künn nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.“

Ha, ha! élő sip, dob, zene!
 Harsogjon harsona:
 Fülembé zúgja átkait
 A welszi lakoma

De túl zenén, túl sip-dobon,
 Riadó kürtön át:
 Ötszáz énekli hangosan
 A vértanuk dalát*).

HÍD AVATÁS.

Szólt a fiú: „Kettő, vagy semmi!“
 És kártya perdül, kártya mén:
 Bedobta késő visszavenni:
 Ez az utolsó tétemény:
 „Egy fiatal élet-remény“.

A kártya „nem fest“, — a fiúnak
 Vérgyöngy izzad ki homlokán,
 Tét elveszett! ő vándor útnak
 — Most már *remény nélkül*, magán —
 Indul a késő éjszakán.

Előtte a folyam, az új hid,
 Még rajta zászlók lengenek:
 Ma szentelé föl a komoly hit,
 S vidám zenével körmenet:
 Nyeré „szüz-szent Margit“ nevet.

*) A történelem kétségbe vonta, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277.) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső multját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszt-heessék az angol járom lerázására.

Halad középig, hova záros
 Kapcsát ereszték mesteri;
 Éjfélt is a nagy parti város
 Tornyában sorra elveri; —
 Lenn, csillagok száz-ezeri.

S a mint az óra, csengve, bongva,
 Ki véknyan üt, ki vastagon, —
 S ő néz a *visszás* csillagokba:
 Kél egy-egy árnyék a habon:
 Ősz, gyermek, ifju, hajadon.

Előbb csak a fej nő ki, állig,
 S körülforog kíváncsian;
 Majd az egész termet kiválik
 S ujjonganak mindannyian:
 „*Uj hid!* avatni mind! vigan.“

„Jerünk! . . . ki kezdje? a galamb-pár!“
 Fehérben ifju és leány
 Ölelkezik s a hidon van már:
 „Egymásé a halál után!“
 S buknak, — mint egykor igazán.

Taps várja — „Most a millióson
 Van a sor: bátran, öregem!“ —
 „Ha megszökött minden adósom:
Így szökni tisztesebb nekem!“
 S elsimul a víz tükre lenn.

Hivatlanul is, jönnek aztán
 A harmadik, a negyedik:
 „Én a quaternót elszalasztám!“
 „Én a becsületet, — pedig
 Viseltem négy évtizedig.“

S kört körre hány a barna hullám
 A mint letűnnek itt, vagy ott.
 Jön egy fiú: „én most tanulám
 Az *első*t: pénzem elfogyott:
 Nem adtak: ugrom hát nagyot!“

Egy tisztos agg fehér szakállal
 Lassan a hídra vánszorog:
 „Hordozta ez, míg birta vállal
 A létet: még is nyomorog!“ —
 Fogadd be, nyilt örvény-torok!

Unalmas arcz, félig kifestve —
 Egy úri nő lomhán ki-kele:
 „Ah, kínos élet: reggel, estve,
 Öltözni és vetkezni kell!“
 Ezt is hullámok nyelik el.

Nagy zajjal egy dult férfi váza
 Csörtet fel és vigyorgva mond:
 „*Enyém* a hadvezéri pálcza
 Mely megveré Napoleont!“
 A többi sugdos: „a bolond! . . .“

Szurtos fiú ennek nyakába
 Hátúl röhögve ott terem
 S ketten repülnek a Dunába:
 „Lábszijjra várt a mesterem:
 No, várjon, míg megkérlelem!”

„Én dús vagyok“ kiált egy másik
 „S élvezni többé nem tudom! —“
 „Én hú valék a kézfogásig
 S elvette Alfréd a hugom’!“
 Eltűnnek mind, a járt uton.

„Párbajban ezt én *így* fogadtam:
 Menj hát elül, sötét *golyó!* —“
 „Én a szemérmét félrehagytam,
 És íme *az* lön boszuló:
 Most völegényem a folyó. —“

Igy, s már nem egyenkint — seregben
 Czikázva, némán ugranak,
 Mint röpke hal a tengerekben;
 Vagy mint csoportos madarak
 Föl-fölreppenve, szállanak.

Órjás szemekben hull e zápor,
 Lenn tánczol órjás buborék;
 Félkörben az öngyilkos tábor
 Zúg fel s le, mint malomkerék;
 A Duna győzi s adja még.

Néz a fiú . . . nem látja többé,
 Elméje bódult, szeme vak;
 De, a mint sűrűbbé, sűrűbbé
 Nő a veszélyes forгатag:
 Megérzi sodrát, hogy ragad.

S nincs ellenállás e viharinak, —
 Széttörni e varázs gyűrűt
 Nincsen hatalma földi karnak. —
 Mire az óra *egy*et üt:
 Üres a híd, — csend mindenütt.

(1877.)

TENGERI-HÁNTÁS.

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
 Pirosan száll füstje fel a nagy égre;
 Körülállja egynehány fa,
 Tova nyúlik rémes árnya:
 S körülüli a tanyáknak
 Szép legénye, szép leánya.

„Szaporán, hé! nagy a rakás: mozogni!
 Nem is illik összebúva susogni.
 Ki először *piros* csőt lel,
 Lakodalma lesz az őszszel.
 — Tegyetek rá! hadd lobogjon:
 Te gyerek, gondolj a tűzzel.

— Dalos Eszti szép leány volt, de árva.
 Fiatal még a mezei munkára ;
 Sanyarú volt beleszokni :
 Napon égni, pirosodni,
 — Hüvös éj lesz, fogas a szél! —
 Derekának hajladozni.

Deli karcsú derekában a salló,
 Puha lábán nem teve kárt a talló ;
 Mint a buza, piros, teljes
 Kerek arcza, maga mellyes,
 — Teli a hold, most buvik fel —
 Az egész lyány ugyan helyes.

Tuba Ferkó juhot őriz a tájon ;
 Juha mételyt legel a rossz lapályon,
 Maga oly bús . . . mi nem éri ?
 Furulyája mindég sí-ri,
 — Ahá! rókát hajt a Bodré —
 Dalos Esztert úgy kíséri.

Dalos Eszti — a mezőre kiment ő,
 Aratókkal puha fűvön pihent ő ;
 De ha álom ért reájok,
 Oda hagyta kis tanyájok'
 — Töri a vadkan az „irtást“ —
 Ne tegyétek, ti leányok!

Szeder-inda gyolcs ruháját szakasztja,
 Tövis, talló piros vérit fakasztja ;
 Hova jár, mint kósza lélek,
 Ha alusznak más cselédek?
 — Soha, mennyi csillag hull ma! —
 Ti leányok, ne tegyétek.

Tuba Ferkó a legelőt megúnta,
 Tova hajtott, furulyáját se' fűtta ;
 Dalos Eszter nem kíséri,
 Maga halvány, dala si-ri :
 — Nagy a harmat, esik egyre —
 Csak az isten tudja, mér' ri.

Szomorúan jár, tébolyg a mezőben,
 Nem is áll jól semmi dolog kezében ;
 Éje hosszú, napja bágyadt,
 Szive sóhajt — csak egy vágyat :
 — *De suhogjon az a munka!* —
 Te, halál, vess puha ágyat.

Ködös őszre vált az idő azonban,
 Török is már a tengert Adonyban ;
 Dalos Eszter csak nem jött ki :
 Temetőbe költözött ki ;
 — *Az a Lombár nagy harangja!* —
 Ne gyalázza érte senki.

Tuba Ferkó haza került sokára,
 Dalos Esztert hallja szegényt, hogy' jára ;
 Ki-kimén a temetőbe
 Rossz időbe', jó időbe' :
 — *Kuvikol* már, az ebanya! —
 „Itt nyugosznak, fagyos földbe.“

Maga Ferkó sem nyughatik az ágyon,
*Behuny*t szemmel jár-kei a holdvilágon ;

Muzsikát hall nagy-fenn messze,*)
 Dalos Eszti hangja közte,
 — Ne aludj, hé! vele álmodsz —
 Azt danolja: „gyere! jöszte!”

Nosza, Ferkó felszalad a boglyára,
 Azután a falu hegyes tornyára;
 Kapaszkodnék, de nem éri,
 Feje szédül: mi nem éri?
 — Tizenkettőt ver Adonyban:
 Elég is volt ma regélni. —“

Lohad a tűz; a legények subába —
 Összebúnak a leányok csuhába;
 Magasan a levegőben
 Repül egy nagy lepedő fenn:
 Azon ülve muzsikálnak,
 Furulyálnak, eltünőben.

(1877.)

*) Mezőn háló emberek sokszor vélnek magasan a légben felettök áthúzódó kísértetes zenét hallani; a (daemoni) zenészek valami nagy, kiterült ponyván repülnek tova.

ÉJFÉLI PÁRBAJ.

Bende vitéz lakodalmát lakja,
 Hetekig tart... ma van első napja :
 Szól a zene, tárogató, rézkürt,
 Pörög a táncz, mint az orsó ;
 Bende kiált : „Ez utolsó !
 Száraz ajkam eper-ajkat
 Szedegetni készül!“

Bende vitézt a nyoszolyó-asszony
 Elvezeti, hol olyat szakaszszon ;
 Néma, sötét már az egész kastély —
 S im lovag áll ágyok előtt,
 Talpig aczél — ismeri őt ;
 Sápadt arczra kék lángot vet
 A felütött rostély.

„Jöttem veled újra vinni, Bende !
 Én valék a diadalmas, nem te :
 Kezdjük elől, csunya volt a játék ;
 Haha ! pánczélta a nyakadba !
 Most ne remélj szolgálhadba ;
 Kezdjük elől ! — e leányért
 Sok viadal vár még!“

Kél a vitéz : „Nosza kardot, vértet !“
 — „Hova édes ?“ — „Vinni, arám, érted !“
 S hallik, a mint össze-összevágának,
 Oda át a fegyverházban,
 Harczrobaj is : csengő paizs,
 Tompa nyögés, erőlködés,
 Dobogása lábna.

Szép menyasszony szemét le se' zárja,
 Szörnyűködik, hova lett a párja :
 Remegő kéz gyújtja meg a mécesst,
 Férje urát fölkeresi,
 Hajnalig ott sirva lesi :
 „Ez is olyan mint a *másik*
 Mint valami holt test !“

Bende vitéz lakodalmát lakja,
 Vagyon immár a második napja ;
 Szól a zene — borba fuladt e nap.
 Bende úrnak veszett kedve,
 Tánczol, iszik erőltetve ;
 Szép menyasszony neki borzad :
 „Ha ma is, mint tennap !“

Este hamar az urok föld-részeg :
 Ágyba vivék a szolga-vitézek,
 Szép menyasszony vele menni reszket :
 De hogy titkán ki ne adjon
 — Hova legyen ? hol maradjon ?
 Lenyugoszik, s külön ágyban
 Hányja a keresztet.

Bende riad s mint a halál, józan :
 Lovag ott áll szembe, az ajtóban.
 „Hah, Robogány ! . . .“ s nem akarna menni. —
 „Szeretőm elcsábítója,
 Gyere, vijjunk ! üt az óra :
 Míg le nem győzsz, tiltva neked
 Mellette pihenni.“

Ujra nehéz, szörnyű tusa hallik;
 Bende halott, mire meghajnallik,
 Nagy-nehezen, délfelé ha ébred,
 Mikor immár gyül a vendég,
 Fölkeresik a leventék: —
 „Hol vagy uram? mind az egész
 Nép vár az ebédre.“

Bende vitéz lakodalmát lakja;
 Legsomorúbb a harmadik napja;
 Szól a zene, öblöget a rézkürt:
 Hanem a táncz csak úgy lézeng,
 Vendégnek a java szétment:
 „Vérbe fogant nász sohse volt
 „Isten átka nélkül!“

Nos, az új párt rokoni, — egy püspök
 Előveszi, hogy mi esett köztök:
 Bende konok, — a menyasszony gyászba,
 Teste remeg, mint a harmat,
 Csak azt vallja, hogy nem vallhat, —
 Ha lefekszik, küldjenek őrt
 A fegyveres házba.

Mene oda nagy erős őrizet, —
 Bende kaczag: „Meglopom a mézet!“
 Siet is be kakas-elő-szóra:
 Mikor ágyas-házát nyitja,
 Másodikat kukoritja,
 Fönn pedig, a kastély tornyán,
 Éjfél ver az óra.

„Bende lovag! ez az utolsó nap,
Lakodalmad félbe szakad holnap;
Vini ma még! . . . ölj meg *igazában* :
Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek;
Az a hűtlen hadd sirassa,
Bűnét e világban !“

Bende vitéz, szemei szikrázva,
Rohan ismét a fegyveres házba.
Rettenetes, a mit lát az örség :
Urok örjög . . . kivont karddal
Levegőbe szúr és vagdal;
Közülök is hármat leölt,
Mig lebirák, győzék.

Földalatti kamarába', lánczon,
Bende üvölt, viaskodik, tánczol;
Szép menyasszony sem eladó többé :
„*Elsőt* én nem érdemeltem,
A második engemet nem :
Püspök atyám, vigy el Urunk
Jegyesei közzé!“

(1877.)

TETEMRE HIVÁS.

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bärezi Benőt.
Hosszu hegyes tör ifju szivében
„Íme, bizonyság isten előtt :
Gyilkos erőszak ölte meg őt!“

Kastélyába vittete föl atyja,
 Ott letevék a hűs palotán;
 Ki se' terített, meg se' mosatja:
 Vérben, a hogy volt, nap nap után
 Hever egyszerű ravatalán.

Allata örzeni négy alabárdost:
 „Lélek ez ajtón se' be, se' ki!“
 „Hátha az anyja, szép huga már most
 Jönne siratni?“ — „Vissza! neki;
 Jaj, ki parancsom, élve, szegi!“

Fojtva teremről rejti teremre
 Halk zokogását asszonyi bú. —
 Vaga, pecséttel „hivja tetemre“,
 Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú,
 Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
 Déli verőn sem süt oda nap;
 Áll a tetemnél tisztí *pörosztó*,
 Gyertya, fészület, kánoni pap;
 Sárga viaszfényt nyughelye kap.

„Jöjjenek ellenségi, ha voltak!“
 Jö, kit az apja rendre nevez;
 Hiába! nem indul sebe a holtnak
 Állva fejénél az, vagy emez:
 „Gyilkosa hát nem ez: . . újra nem ez.“

„Hát ki?“ riad fel Bárczi sötéten,
 „Boszulatlan nem foly ez ösi vér;
 Ide a gyilkost! bárha peesétem
 Váddal az önnön szívemig ér:
 Mindenki gyanús nekem, a ki él!“

„Jöjjenek úgy hát ifju baráti!“
 Sorra belépdél sok dalia:
 Fájl nekik a hőst véribé' látni,
 S nem harcz mezején elomlania.
 Erre se' vézrik Bárczi fia.

„Jöjjön az udvar! apraja, nagyja . . .
 Jöjjön elő Bárcz, a falu, mind!“
 Megkönyezetlen senki se' hagyja,
 Kedves urára szánva tekint.
 Nem fakad a seb könnyre megint.

„Jöjjön az anyja, hajadon húga!“
 Künn a leány, már messze, síkolt;
 Anyja reárog, öleli búgva:
 Mindre nem érez semmit a holt,
 Marad a tört vér — fekete folt.

„Jöjjön utolszor szép szeretője,
 Titkos arája, Kund Abigél!“
 Jő: szeme villan s tapad a törre;
 Arcza szobor lett, lába gyökér.
 Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
 Csak oda kap, hol fészkel az agy:
 Iszonyu az, mi oda nyilallik!....
 Döbbenet által a szív ere fagy:
 „Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!”

Kétszeri mondást — mint lebüvölten —
 Hallgat el, aztán így rebegi:
 „Bárzi Benöt én meg nem öltem,
 Tanum az Ég s minden seregi!
 Hanem e tört én adtam neki.

„Birta szivem' már hű szerelemre,
 Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
 Unszola mégis szóval „igenre“,
 Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
 Enyelgve adám a tört: nosza hát!”

S vadul a sebből a tört kiragadja,
 Szeme szokatlan lángot lövell,
 Kaczag és sir, s fenvillogtatja
 S vércse-visongással rohan el.
 Vetni kezét rá senki se' mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
 Táncolni, dalolni se' szégyell;
 Dala víg: „Egyszer volt egy leány,
 Ki csak úgy játszott a legénnyel,
 Mint macska szokott az egérrel!”

(1877.)

Magyar Könyvtár
ISKOLAI KIADÁSOK SOROZATA

TOLDI

KÖLTŐI ELBESZÉLÉS

ÍRTA
ARANY JÁNOS.

RÁTH MÓR TULAJDONA BUDAPESTEN.

BUDAPEST,
KIADJA LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE.

Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról“

Ilosvai.

Mint, ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilencz tiz ember-öltő régiségben.

Rémlik, mintha látnám természetes növéset,
Pusztító csatában szálfá-ökkelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljöne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Hárman sem birnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját:
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
,És, kit a csizmáján viselt, sarkantyuját.‘ *)

*) Az ezen ,—‘ jeggyel felhozott helyek Ilosvaiból
vannak átvéve.

ELSŐ ÉNEK.

„Nyomó rudat fél kezével kapta vala,
Buda felé azzal útat mutatja vala.“

Hosvá.

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyérynyi zöld hely nagy határ mezőben.

Boglyák hűvösében tiz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

Ösztövér kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szija ki.

Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bögölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Laczkó *) a béresek nyakára,
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát pusztá földön, égen;

*) „Felült Laczkó.“ Így gúnyolja tréfásan a magyar az olyan mezei munkást, ki a nap és dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt.

Szörnyü vendégoldal reng araszos vállán
 Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.
 Széles országútra messze, messze bámul,
 Mintha más mezőkre vágyna e határrul:
 Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
 Űtve 'által-útnál' egy csekély halomba.

Szép öcsém, miért állsz ott a nap tüzében?
 Ládd a többi horkol boglya hűvösében;
 Nyelvel a kувasz is földre hengeredve,
 A világért sincs most egerészni kedve:
 Vagy soha sem láttál olyan forgó szelet,
 Mint az, a ki mindjárt megbirkózik veled,
 És az útat nyalja sebesen haladva,
 Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
 Mely a hamvas útat véges-végig méri:
 Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
 Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.
 És a mint sereg kél szürke por ködéből,
 Úgy kel a sóhajtás a fiú szivéből;
 Aztán csak néz, csak néz előre hajolva,
 Mintha szive lelke a szemében volna.

„Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
 Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
 Merre, meddig mentek? Harczra? háborúba?
 Hirvirágot szedni gyöngyös koszorúba?
 Mentek-e tatárra? mentek-e törökre?
 Nekik jó éjszakát mondani örökre?
 Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
 Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

Ilyen forma Toldi Miklós gondolatja,
 Mely sovárgó lelkét mélyen szántogatja;
 S a mint fő magában, a mint gondolkodik,
 Szive búbanatban összefacsarodik.

Mert vitéz volt apja; György is, álnok bátyja,
 A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
 S míg ő béresekkal gyűjt, kaszál egy sorban,
 Gögösen henyél az a királyudvarban.

Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
 Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
 Délczegen megúli sárga paripáját,
 Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;

És utána nyalka, kolcsagos legények,
 Tombolván alattok czifra nyergü ménnek:
 Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
 Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

„Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?“
 Kérdi Laczfi hegykén, csak amúgy félvállra;
 De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
 És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.

„Hm, paraszt én!“ emigy füstölög magában,
 „Hát ki volna úr más széles e határban?“
 Toldi György talán, a róka lelkű bátya,
 Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?

„Én paraszt? én?“ — A mit még e szóhoz gondolt,
 Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt.
 Azzal a nehéz fát könnyeden forgatja,
 Mint csekély botocskát, véginél ragadja;

Hosszan, egyenesen tartja fél kezével,
Mutatván az útat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyujtott szálfá.

Nádor ispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
,Ember ez magáért' Laczfi mond' akárki;
No s fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
A melylyel mutatja e suhancz az útat?'
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!

De ki vina bajt az égi háborúval,
Szélveszes, zimankós, viharos borúval?
És ki vina Isten tüzes haragjával,
Hosszu, kacskaringós, sistergő nyilával?
Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
S nem megunt előtte Isten szép világa;
Jaj-keserves annak, a ki jut kezébe,
Mehalt anyjának is visszari ölébe.

Elvonúl a hadnép hosszú tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban;
Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet,
Mindenik derít rá egy mosolygó képet;
Egyik így szól: ,bajtárs! mért nem jössz csatára?
Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára.'
Másik szánva mondja: ,szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál'.

Elvonúlt a tábor, csillapul morajja:
Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
Toldi meg nagy búsan haza felé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag.

Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfél, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csaknem összeroppan a rúd vas kezében.

MÁSODIK ÉNEK.

„ hogy Budából Tholdi György megjő vala
Őcscsét gyakran fedi vala.“

Hosvai.

Igy vesződék Miklós, nyers, haragos búban,
De van drága dolog otthon Nagyfalúban:
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy koloncz köszönget a kút méla gémén.
A malacz-nép sí-ri: borjú, bárány béget:
Aprómarha-nyáj közt van szörnyű ítélet; .
A fehér cseléd közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében.
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.
Van ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, még pedig irhástul;
Más a vékonypénzű nyulat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsirtól ösztövér csontváza.

Másik a malacot láng felett hintálja,
Szórit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyóban, az kecsketömlőben.
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben . . .

— Mit jelent e hű-hó gyászos özvegy házban,
Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincznének most van-e a torja?
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
Tán megunta gyászos özvegysége ágyát,
S másnak adta élte fonnyadó virágát?

Nincs halotti tora Toldi Lőrincznének,
Napja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnék-főznek, másért lakomáznak:
György van itthonn, első szülötte a háznak.

Toldi György nagy ur volt. Sok becses marhája.
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája,
Sok nemes vitéze, fegyveres szolgálja,
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.

Látogatni jött most negyvened magával,
Renyhe sáska népnek pusztító fajával,
És a kész haszonnak egy felét fölenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

György az édes anyját hidegen köszönté,
Bár ez a lelkét is majd elébe önté!
„Hát a másik hol van?“ fanyalodva kérdi.
Senki sem hinné, hogy kedves öcscsét érti.
„Szénát hord szegényke künn a béresekkal,
Hivatom —“ de György úr ezt rikoltja: „nem kell“.
Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
Mintha a szivébe nagy kést mártanának.

Nem kell? — Ím azonban kelletlen, hivatlan
 A fiú betoppan; szive égő katlan,
 Belsejét még most is fúrja és faragja
 Szégyenítő bújja, búsító haragja.

Mégis, mind a mellett — mily Isten csodája! —
 Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
 Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
 Valami — nem tudom én azt kimondani.

A mint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
 Karja ölelésre nyilik akaratlan;
 De az eltaszítja testvérét magától,
 Gögösen fordul el jó atyjafiától.

A szegény anyának köny tolu szemébe,
 Kőszivű fiának sirva lép elébe,
 Reszkető ajakkal, keze fejét gyúrván,
 Ott reménykedik, de György korholja durván:

„Úgy anyám! kecsegted ölbeli ebedet,
 Ójad fúvó széltül drága gyermekedet;
 Mártsad tejbe-vajba, mit se kiméj tőle,
 Majd derék fajankó válik úgy belőle.

Most van a dandárja *) réten a munkának,
 De foga nem fűlik ahhoz e gazdának;
 Mint kopó, megérzi a zsíros ebédet,
 S tövel-hegygyel össze hagyja a cselédet.

Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
 Nem válik belőle semmi, csak nagy léha,
 Hogy parasztnak is rossz, lebzsel kész-akarva,
 Noha bírna dolgot, mert erős, mint marha.

*) „Dandárja“ : halmaza, csoportosa.

Most tehetd ablakba: húsa és kövére
Szépen nő naponkint anyja örömére “
Szóla György s kitoldá a szót egy kaczajjal
Melyre Miklós felbúg tompa hosszu jajjal:

„Átok és hazudság minden ige szádban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,
Úgy szeressen Isten, a hogy engemet te!
Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is től czudar csihésnek; *)
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
Száz mérföld a világ, erre is, arra is:
Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.

De a mi az enyém, azt elviszem innét:
Add ki, bátya, tüstént, a mi engem illet;
Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert;
Azontúl — az Isten áldjon minden embert“.

„Itt a jus, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!“
György kiált és arczul csapja, szintugy csattan.
Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,
Boszuállás lelke költözik beléje;
Szeme, mint az aczél, a szikrát úgy hányja,
Útni készül ökle csontos buzogánya;
György ijedve hátrál, oda van egészen:
E csapás utolsó szélütése léssen;

*) „Csihés“: kin a többi kifog, belöle tréfát, csúfot
sz, ■ mindenkinél alábbvaló.

S Györgyöt e csapással hús verembe tennék,
Isten kenyereből hol többé nem ennék,
Hol, mint egy repedt csont, deszka közé kötve
Itéletnapig sem forradozna össze :

De midőn az öcscse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közéjük fut anyja,
Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

Most a szörnyü gyermek karját elereszté,
Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.

Méne elbusulva, némán haragjában,
És leült az udvar távolabb zugában,
Ott fejt a térdin tenyerébe hajtá,
S zokogott magában, de senki sem hallá.

HARMADIK ÉNEK.

„Öcsésére Miklósra nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.“

Ilosvai.

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés-ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
,Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala‘.

Ifju vér, öreg bor ficzkándott erőkbén,
A fa dárda vigan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

Toldi György meg, a mint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;

Majd, midőn meglátta a telek lábában
Ülni öcsését Miklóst nagy-búsan magában,
Feltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagy fejű legényit ily szókkal biztatja:

„Hé, fiúk! amott ül egy túzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e?
Meg kell a palánkot döngetni körül!“

Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,
 Kaptak a beszéden a szilaj legények.
 Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
 Miklós a kudarczon ‚búskodik‘ felette.

Mert fölérni könnyü, könnyü nemcsak észszel,
 Hanem ököllel is, és megfogni kézzel,
 Hogy csak öt boszantja mind e vastag tréfa,
 Mely ugyan fejétől sem járt messze néha.

Toldi tűr azonban, bárha nem békével;
 Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
 Majd meggyózi magát, s megvetéssel túri,
 Szolganép belőle a csufot hogy úzi.

Mert e nép eperszem volna haragjának,
 Boszuló karjától úgy elhullanának,
 Mint a Sámsonétól, kiről irva vagyon,
 Hogy ezer pogányt vert egy állsonttal agyon.

Túrte Miklós, túrte, a meddig túrhette,
 Azzal álla bosszút, hogy csak fel sem vette;
 Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
 Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.

De, midőn egy dárda válla csontját érte,
 Iszonyatosképen megharagutt érte,
 S melyen ült, a malomkö-darabot fogta,
 Toldi György boszantó népe közé dobta.

Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
 Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
 Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
 Viz se' mossa rólad le a gyilkos nevet!

Elvadulsz, elzüllöl az apai háztól,
Mint a mely kivert kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Úgy aztán kimarta őt a többi érte.

Elrepült a nagy kő, és a hol leszálla,
Egy nemes vitéznek lón szörnyü halála:
Mint olajütőben szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog eltakarta,
S a ki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak ő neki nem.

György haragja pedig léssen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.
Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
Eltakarja törvény és igazság örve,
És. hogy öcsesét bíró hirivel megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

NEGYEDIK ÉNEK.

„Igen keserűli Miklóst az ő anyja:
Titkon azért őtet éléssel táplálja -

Ilosvai.

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajtó fájdalommal,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
Es ezerjófüvet tépni a sebére;

Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófüvet irul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszakgatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a búja.
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szive a mellében akkép hánykolódék.

Bujdosik az ,éren', bujdosik a ,nádon',
Nines, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

És mint a toportyán,*) ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:

*) „Toportyán”: réti farkas.

Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árvább nála.

Nádtors lön az ágya, zombok *) a párnája,
Isten kék egével fődve a tanyája,
Mignem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.

Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.

Mert félt a szunyogtól, félt a szúrós nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legis-legjobban Toldi nagy bajától.

Hanem a midőn már szépen megpitymallott,
És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
Akkor lelopódzott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;

Aztán álommézet csókolt ajakára,
A kit mákvirágból gyűjte éjszakára;
Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

De a kinos éhség azt is irigyelte,
Hajnali álmából csakhamar fölverte,
S addig ösztökölte, addig korbácsolta,
Míg a rétet össze-vissza barangolta:

*) „Zombok : zombék. Mint fazok—fazék“ stb.

Fölkereste fészkit a réti madárnak,
Szárcsa-, vadruczának, bibicznek, sirálynak,
Házukat feltörte és kifosztogatta,
Tarka tojásikkal éhét elaltatta.

Vadmadár-tojással éh-szomját elvervén,
Szörnyen hányt a bab a jövőnek tervén:
Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
Nincsen hő lelkének hová fordulnia.

Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
Ha az édes anyja előtte nem volna:
Jaj, de majd ha róla hirt nem hallanának,
Megrepedne szive az édes anyjának.

Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta, farkas, meg se moccan karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvérje marja.

Pedig Bencze volt az, régi hű cseléde,
A kit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva,
Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:

„Jaj! eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tüvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Soh' se hittem, hogy meglássalak ma téged.

Hogy vagy édes szolgálóm? nem haltál meg éhen?
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
Sült hús, fehér czipó, kulacs bor van benne.“

Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez,
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
A mi csak volt benne, sorra mind kiszedte.

Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A czipót, kulacsot, peccsenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.

Akkor elővette csillagos bicskáját,
Megkínálta vele kisebbik gazdáját;*)
Toldi a jó késsel a czipót fölszelte,
S a czipóval a húst jóízűen nyelte.

S mily örömmel nézte Bencze, a hű szolga!
Jobban esett, mintha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könybe lábadt ősz pillája.

Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
Bencze a kulacsnak nyakát kitekerte:
A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
Az öreg szolgának a keze fejére.

Ez meg a vörös bort urára köszönte,
Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
Megtörölte száját inge elejével.

S a bor az öreget jó kedvre tüzelve,
Hogy' kinyilt a szíve! hogy' megoldott nyelve!

*) „Kisebbik gazda“: a gazda fia vagy öccse.

Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján,
(Ostoros gyermek volt annál néha napján):

Azután fordítá apjára, anyjára,
Györgyre a bátyjára, végre önmagára,
S tán a szó belőle, míg a világ, folyna,
Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

„Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolvá,
Ítéletnapig is elhallgattam volna.

Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
Majd éjfél vetette minden este végét;
Aztán mily sokára tudtam elalunni!
Hajnalig se birtam a szemem lehunyni.

A mi volt, az nincs már; a mi jó volt, elmúlt:
Más pennával írnak; sorsom balra fordult;
Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?

De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,
Mert azért az árvák gondviselő atyja;
Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
Mit fejemre költe drága jó testvérem.

Nem születtem arra, érzem ezt magamban
Hogy itt béka módra káka között lakjam;
Nem is teremőztem béresnek, villásnak,
Hogy petrenczét hordjak akárki fiának.

Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
 A világ mezőrűl haza takarodjék,
 És akkor nyakamba veszem az országot,
 Szél sem hoz felétek énrólam ujságot.“

Nagyon elbusúla Bencze e beszéden,
 Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
 Hallgatott sokáig s majd elfakadt sirva,
 Boeskorán körmével kereszteket irva.

Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte,
 Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
 De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
 Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.

„Látod jó kis gazdám: György úr nem sokára.
 Három négy nap mulva, visszamegy Budára :
 Akkor, a mi elmúlt, feledségbe mégyen,
 Kis király leszesz te az egész vidéken.

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
 Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
 Itt hagynád a Bimbót s Lombárt*) a hajszását,
 Kiknek hét vásáron sem találni mását?

Itt hagynád sokféle kedves multságod?
 Párjával malomba ki emelne zsákot?
 A malomkövet ki öltené karjára
 Molnár legényeknek álmélnködására?

*) „Bimbó, Lombár“: ökrök nevei.

Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére
 Egész Nagyfalunak keserűségére:
 Jaj! ne hagyd bitangul az őš Toldi házat,
 Ne taszítsd a sirba jó édes anyádat.”

Így rimázkodott az, de kevésbe vette,
 Fejét rázta Miklós, a hol nem szerette;
 Hanem, a mint anyját hozta fel végtére,
 Követ hengerített a fiú szívére.

Nem felelt sokáig Benczének szavára,
 Csak nézett sohajtva a susogó nádra,
 S addig-addig bámult a susogó nádra,
 Nagy meleg könnyesepp ült szeme pillájára.

S mintha törlené csak arcza veritékét,
 Tenyeréhez törlé hivatlan vendégét:
 Végig a kis ujján a köny földre csordult,
 Ő pedig Benczéhez ily szavakkal fordult:
 „Mondd meg ezt, jó Bencze, az édes anyámnak:
 Gyászba borult mostan csillaga fiának:
 Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
 Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.

„De azért nem hal meg, csak olyaténképen
 Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
 És mikor felébred bizonyos időre,
 Csodálatos dolgot hallani felőle.
 Rólam is hall még hirt, hogy, mikor meghallja,
 Még a csecsszóó is álmélkodik rajta:
 Akkor anyám lelke repes a beszéden,
 Csak meg ne szakadjon szíve örömében.“

Ezt izente Miklós. Akkor a hú szolgálta
Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
Összehajtogatta szalonnás ruháját.*)

Aztán a tarisznyát félvállára vette,
Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
Ment is volna, nem is; gyakran visszanézett,
Végre a töretlen nád közt elenyészett.

*) „Szalonnásruha“: darabka vászon a tarisznyában,
melybe szalonnát vagy más zsiradékot takarnak.

ÖTÖDIK ÉNEK.

„Az éren és nádon Miklós bujdosik vala.”

Hosvat.

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját kiinn hagyá az égen.
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vontá,
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével:
Végre a szép holdat előkeritette
S ezüst koszorúnak fejtül oda tette.

Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobban-jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édes anyjátul.
Vissza-visszanézett: hej, pedig mi haszna
Egy teremtés sincs ott, a kit megláthatna,
Mégis visszanézett: sőt meg is fordulva,
Búcsut venni indult egy kis idő múlva.

S a mint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zsombék csak lesüpped véle:

Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke ritt az isten-adta.

Megsajnálta Miklós, hogy reájok hágott,
Simogatta a két árva kis jószágot,
Mint a juhász-bojtár, a mikor kaptatja,
A komondor kölyköt végig simogatja.

Kár volt simogatni; csak vesztére tette;
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jó az anya-farkas szörnyű orditással,
Rohan a fiúnak, birkoznak egymással.

Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fejr fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényen.

Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapásit sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.

Nyelve a szájában meg nem tudna fézni,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé esorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli hini segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.

Messze az avasba esik a vad állat,
 Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
 És a mint lehulla puffanó eséssel,
 Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.

De lám, mintha ördög volna belé bújva,
 Egyet hengeredik s talpra ugrik újra,
 Elordítja magát keserves haraggal,
 S mégyen új csatára köszörült fogakkal.
 Körmeit Miklósnak a vállába mártja,
 Száját a fejénél két araszra tátja,
 S hátulsó lábával úgy szoritja térdét,
 Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

Ez még csak mehetne, de most jő a nagyja:
 Ordít a himfarkas s hátul megtámadja;
 — Mit esinálsz most Miklós? jaj, dehogy birsz vélek!
 Ezer lelked volna, mégis megölnének. —

Semmi baj! az néki a tulajdonsága,
 Hogy, ha nő veszélye, nő a bátorsága:
 Kisegíti magát, soha se féltsétek,
 Nem válik belőle farkasoknak étek.

Mert a mint a nöstény öltre ment s birokra,
 Megszoritja torkát Toldi két marokra:
 Csak kifordul körme a fiú nyakából,
 Kifogy minden erő a horgas-inából.

Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszlya, lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, benszorult a pára,
A hogy eltátotta, úgy maradt az álla.

Akkor fogja Toldi, jót kanyarit véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.

És pedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:
De úgy elpaskolja most a nőstényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
Megpihent kevéssé egy zsombékra ülvén;
A farkas fiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.

Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
Tisztán sütött rájok a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy arany tepsi, szétmeredt a képe.

Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Őt elnyelni vágyó rossz szívű bátyjáról.

De hát mért akarja bátyja őt megenni,
Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyarát jó atyjafiára?

Mert hiszen, ha példát farkasokról vészen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja léssen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.

Vagy ha néha gyomra készíti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán, ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkiméli mindég a maga fajtáját.

De az ő testvére — de az ő testvére,
Ki mondja meg néki: mért tör életére?
Nem csillapul máskép, csak vérevel, szomja?
Vagy ha birtokából jó öcsését kinyomja?

Hátha annak, a ki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérit?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És azért nincs Györgynek végső éjszakája?

... Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékod,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot.
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszúért kiált fel az egek egére.

Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet:
Ne félj, fenn az Isten: ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszúállás dolgát.

— Most, mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,

Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.

Ment nagy sebbel-lobbal a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fűrt azon mentében,
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

HATODIK ÉNEK.

„Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szünja vala.“

Ilosvai.

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszélen fejrlik Toldi Lőrincz háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.

Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája:
Ott van Toldinénak a hálószobája:
Rozmarin bokor van gyászos ablakában:
A körül lelkődik a fiú magában.

Farkasait Miklós, a mint oda ére,
Letevé a kertnek harmatos gypére.
Ő meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
Édes anyja záros ajtajához megyen.

Soká hallgatózik, mindenütt hiában:
Mert csak egy szu perczeg a szemöldökfában:
Zörgetne is, nem is: bátorsága nincsen,
Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz benne?
Máskor a sárkánnyal is birokra menne:

Édes anyját félti igen-igen nagyon,
Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.

Az is megeshetnék, hogy, ha így fölverné,
Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
S tán nem is tudnának szólni majd egymással.

Azért a két farkast fölveszi vállára:
Elkerül a háznak másik oldalára:
Minden élő állat elpihent ott, kinn, benn:
Még csak a kutyák is alusznak egy színben.

Nyitva áll az ajtó: látszik a György ágya:
Hosszú feje kENDŐT terít a hold rája;
Alatta pediglen a ház ereszének
Órálló legényi sorban heverésznek.

Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat,
Küszöbre fekteti le a farkasokat,
Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
Melyek a fal mellé voltak támogatva:
Órállók ruháit földre szegzi vélek,
Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt
Ha még el nem vitte, elviszi az ördög.

Ott lesi Miklós a szúnyogháló mellett,
Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
Egy marokszoritás — s ha száz lelke volna,
Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.

De Miklós elkezd: „no megölhetnélek,
 Megérdemlenéd, ha rá vinne a lélek,
 Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
 Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtadra“.

Azzal a két farkast az ölébe vette,
 Az öreg nyoszolya szélire fektette,
 Így beszélve nékik: „tente, tente szépen:
 A testvér bátyátok fekszik itten épen.“

Maga pedig ment a bényiló szobába.
 Melyben asztalnál ült anyja gyász ruhába:
 Asztalon két öklét egymásra fektette,
 Búbánatos fejét arra eresztette.

Hasztalan leskődött ott az édes álom,
 Nem birt általtörni a szomoruságon,
 És utoljára is csalással ejté meg,
 Köntösét elkérte a hideglelésnek;

Úgy furá magát be tarkójába hátul,
 Fntkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
 Összezsibbasztotta, megrészegitette:
 Ennyibe került, míg elszenderithette.

Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
 Elrebbenté Miklós csendes kopogása;
 Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
 De Miklós előre így bátorította:

„Édes anyám asszony, ne féljen kegyelmed:
 Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
 Jóllehet hogy éjjel járok, mint a lélek,
 De ha nappal jönék, tudja, megölnének.“

Nem is félt az özvegy, a mint ezt hallotta,
 Karjával a fiát általszorította,
 Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
 Hová az orczáján csókvetést ne hintsen.

„Jaj, hát látlak ismét! be sohse' gondoltam,
 Majd kétségbe estem, érted majd megholtam,
 De Istenem! minek beszélek oly nagyon:
 Bátyád urad itt a másik házban vagyon.“

Ennyit mondott anyja: többet nem is szólna,
 Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna,
 Ott is úgy ölelné, szive elfogódnék,
 Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék.

Erzi Miklós, hogymint reszket az ölében,
 Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
 Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
 Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva.

Tartani akarta magát, de hiába!
 Mintha tűt szurnának orra czimpájába,
 Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
 Tekerő nyilallást érze olyan formát.

Megáradva hulla könnye két szemének,
 Az ábrázatjára kedves szülőjének,
 S mint mikor két hegyről összefut a patak,
 A kétféle könnyek egybe szakadtanak.

Végre szívét Miklós megkeményítette,
 Szemét anyja őszes hajához értette,
 Összeszedte magát s főlegyenesedvén,
 Valahogy erőt vett rini való kedvén.

És szólott anyjához következő szókkal:
 „Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal:
 Szakmány módra van rám mérve minden óra:
 Jöttem kegyelmedhez búcsuvevő szóra.

„Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
 György miá, kit Isten akárhová tegyen;
 Végre még gyilkosa lennék, attól félek
 Nem! az soh'sem leszek — arról nem beszélek, —
 Hanem annyit mondok: ne búsuljon kelmed:
 Vesse ki szivéből azt a nagy félelmet:
 Nem azért megyek el, hogy vissza ne jöjök;
 Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg.

„Nagy erőt érezek mind a két karomban,
 Nem vesztegetem azt szérün és malomban;
 Édes apámnak is hallám vitézségét:
 Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét?
 Felmegyek Budára bajnok katonának,
 Mutatok valamit ottan a királynak,
 Olyat, a mi nem lesz bátyám szégyenére,
 Sőt irigység miatt megszakad a lépe.

„Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
 Soha se aggódjék, soha se sirasson;
 A ki meg se halt még, minek azt siratni,
 Mikor a halott sem fog halott maradni ?“
 Többet is beszélne még a szülőjének,
 Ha az ebek alatt nem üvölténének,
 De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
 Hogy imént egy dolgát balgatagul tette.

A kutyák haragját nem egyéb okozta,
 Hanem, hogy a farkast az udvarba hozta ;
 Már most felugatják ezek a cselédet ;
 Azért csak rövidre fogta a beszédet :
 „Nincs időm továbbra, hogy maradjak itten,
 Kegyelmedet pedig áldja meg az Isten ;
 Áldja meg az Isten ezen a világon :
 Még a másikon is, szivemből kívánom.“

„Áldjon meg ! áldjon meg !“ . . . anyja eddig mondta,
 Hogy, ki áldjon ? vagy kit ? azt csakúgy gondolta ;
 Tudta, hogy az, a ki a szivet vizsgálja,
 Minden kívánságát benne megtalálja.

Hát mikor melléről elszakadt a gyermek !
 Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek :
 Lelke volt talán a láncz közöttük, a ki
 Nem kikapcsolódott : tövestül szakadt ki.

A kutyák azonban nyíttak és szűkültek,
 Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
 Feltápáskodtak a szolgák ügygyel-bajjal,
 Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.

„Ki járt itt ? mi járt itt ?“ így óbégatának,
 Hogy a két farkasra reá akadának.

„Ez a Miklós dolga ! ezt más nem tehette !
 Utána ! utána ! ilyen szedtevette !“

S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
 Olybá képzelhetni most az egész házat :
 Bukdosnak egymásban a széles tornáczon,
 Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.

Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
A bolondok útát jobbra-balra futja;
Végre György úr őket összeszedve rútol,
Megy elül s a többi mind utána zúdul.

Hallja-é az özvegy e vadászi lármát
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?

Nem! ezt ő nem hallja. Eltűntén fiának
Gyöngye lábainai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

HETEDIK ÉNEK.

„Oly igen megszaná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie boszuját.“

Ilosvai.

Kinek az ég alatt már senkie sincsen,
Ne féljen: felfogja ügyét a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jaldúlt.

Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az Isten nyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakiértöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
De bizony közel volt akkor már a reggel.
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb boszusága neki,
Hogy, a mit elgondolt, még sem vihette ki.

Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.

Ki volt utitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen uszván:
Elérte, elhagyta; ott hagyta magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.

Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat soh'sem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.

Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn oda ére
Hires nevezetes Rákos mezejére.

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sir dombja sötétellett.

De miféle sírnak sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is, nincs is gondja:
Hosszú gyászruhában — mindenható Isten! —
Édes anyja bókol egy pár új kereszten.

Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása;
Követ meglágyítva keserves sirása:
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szive vagyton?

Meg is esett szive, oda is ment hozzá,
 Hogy kiért? miért sir? tőle tudakozá,
 És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván),
 Így felelt szavára keservesen sirván:

„Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
 Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
 Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh,
 Isten a pokoltól soha meg ne mentse!“
 Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve;
 Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
 Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
 S nyögött, leborulván a két keresztfára.

Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
 Hadd szünjék az asszony keserves sirása;
 Szünt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
 Nem ri oly erősen, egy kicsit juházott.

Akkor mondta néki: „hallom, a mint hallom,
 Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
 Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
 Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon vérért?“

Fölegyenesedék, e szavakat hallván,
 S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalomán;
 Sovány is, halvány is volt az ábrázatja,
 Csak a két nagy szeme sötételett rajta.

„Vért a vérért, mondod? Ó jaj! senki sincsen,
 Az én keservembe ki belé tekintsen;
 Puszta a szívem, mint kopár őszi tarló,
 A melyről leszdedte a kalászt a sarló.“

Toldi pedig mondá: „Ne sirjon kegyelmed,
 Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek:
 De ne legyen nekem az Isten Istenem,
 Ha boszút nem állok érettök a csehen.

Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
 Mondja el a dolgot Isten igazában;
 Özvegy édes anyám van nekem is otthon,
 Tudom én sajnálni a jó özvegy asszonyt.“

Ekkor a bús asszony neki bátorodva,
 Hogy esett, mint esett, mind elpanaszolta:
 Duna szigetében öklelődzik egy cseh,
 S szörnyűképen szolgál neki a szerencse;
 Kérkedik nagy fenjen, magát hányja veti,
 A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
 Sok bajnok kiment már életre, halálra,
 Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.

Tegnap állt ki az ő két levente fia;
 Nem volt fél országban olyan pár dalia,
 Nem volt a világon olyan két jó gyermek:
 És most egymás mellett egy sirban hevernek.

Elrémült a világ; nem is akadt már ma,
 A ki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
 Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
 Istent káromoló gögös beszédekkel.

Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonynyal nem közlötte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába'.

Utczáról utczára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödögött előre meg hátra :
Kebelén kenyere, hátán volt a háza.

NYOLCZADIK ÉNEK.

.. .. . Király
Ha tartaná Miklóst otthon, irá nagy kárnak."

Illostai.

Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem)
Kigondolta, mondom, kifözte magában:
Mikép legyen úrrá öcsese vagyonában.

Hát előbb, mint Miklós, ő is Budán termett,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet,
Fel is ment, mihelyest leszállott a lórul,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.

„Felséges királyom! keserű az nékem,
A mit jelenteni gyász kötelességem;
Keserű, mert vizzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, a ki egyszer testvér.”

Itt elhagyta, s mintha erősen zokogna,
Szemét egy kendővel ugyanesak nyomkodta:
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könyvet a király nem vett benne észre.

A király azonban ilyenképen szóla:

„Nem is hallottam még, hogy testvéred volna,
Udvaromba miért soha nem vezetted,]

Be sem is mutattad, meg sem ismertetted?“

György pedig felele: „oh, uram királyom!
Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
De, —“ (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re).
„Érdemetlen volna királyom kegyére.

Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván,
Apja helyett apja én akartam lenni,
S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:

De korhely, buta lőn: jóra semmi kedve,
Hon maradt, betyárnak, pórnak nevekedve;
Pedig erő benne volna módnélküli:
De mi haszna? lebzsel és a bajt kerüli.“

Felelt a jó király: „ejnye bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál,
Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
Csodálnám, ha harczra kedve még sem lenne.

De a mi elhaladt, nem mult el végképen,
Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel kérlek szépen,
Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;
Ha nem, úgy is elmegy egy közember számban.“

„Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét,
De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!

Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
 Megölé némely nap szerető szolgámat“
 Monda György és nyögve egy kőszentre borult;
 A király rá nézett s képe elkomorult.

Hogy miért borult el a király orczája,
 Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta,
 Hallgattak sokáig; végre a felséges
 Király így töré meg a nagy csendességet:
 „Mégis van egy módon kegyelem számára,
 Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
 Egy erős cseh vi bajt Duna szigetében,
 Sok derék vitézem mult ki már kezében.

Hadd jöjön fel öcséd és álljon ki azzal:
 Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal,
 Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
 Ha nem, úgy vétkeért meg leszen büntetve.“

Ezt mondá a király; de nem örült rajta
 A jó szívü bátya, sőt ekkép sohajta:
 „Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön:
 Elment, bujdosóvá lett az egész földön.

Hová, hová nem lett? elosont a háztól,
 El sem búcsuzott, csak a kapufélfától,
 Hire, hamva eltűnt, elveszett az utja:
 Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.“

Így sopánkodott György álnoksággal telve,
 Hej pedig hamis volt néki teste lelke,
 A foga fejérit mindjárt kimutatta,
 Beszédének sorját emigy fordította:

„Neki már világ és törvény szerint vége,
 Jól tudom, rám nézne földi öröksége :
 El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
 Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.

De azt mondaná majd egyik avagy másik,
 Toldi György az öcsese birtokára vágyik.
 Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
 Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

„Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
 S a világ boszantó rágalmait halljam!
 Aztán meg ki áll jót, hogy reám ne törne,
 S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.

Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
 Hanem im letészem széked zsámolyához :
 Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja,
 Királyi adomány-képen annak adja.“

Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen :
 A király kilátta, mi szándéka légyen ;
 Kitalálta szépen a fő gondolatot,
 Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott :

Királyi levelet ohajtott felőle,
 Hogy öcscsét könnyebben kitudja belőle,
 Ha netán kegyelmet nyerne idő mulva,
 És az öröksége után felindulna.

Hidegen mosolygott a felséges király,
 S így fogá meg Györgyöt saját szavainál :
 „Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
 S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom.

Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed,
Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
Úgy nyered királyi függő pecsétemet."

Toldi György veresebb lön a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,
A faragott képek tánczoltak körülé,
Csak kicsibe mult el, hogy le nem szédüle;
Aztán egy hidegség végig futott rajta,
Fáoztt, még is izzadt; elsápadt az arcza,
Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szúnyognak egyszer elég lenne.

Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorán a király szavára:
"Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonya,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja."
Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Haza ment s neki állt otthon a hajának,
Neki esett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni?

KILENCZEDIK ÉNEK.

„Bika rugaszkodván kötél szakadt vala . . .
Miklósnek akkoron sok máj adatott vala.”

Ilosvay.

Pest város utczáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejerlik fenn a holdvilágban:
Barna zsindeletetők hunnyászkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.

Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Üri nép jött ment ott: asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.

„Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,
Mindig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad :
Tűz van-é vagy árvíz, vagy viják a várat ?
Nincsen tűz sem árvíz, nem is jó ellenség,
Hanem van egy másik rémitő jelenség :

Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágó hidrul szabadulván ;
Bömböl és sikangat, és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét végig folyja.

Mészáros legények merre láttak, szélyel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.

Volt pedig a hidnál hat erős szelindek.
Utána uszíták a bikának mindet.
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának estek.

Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé
S fülében a bika a fájdalmat érzé,
Elbödüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórá füléről a fülönfüggőket.

Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kinos haragjokban.

A vágólegények csak kiálták : „fogd, fogd !”
De a veszett állat karikára forgott,

S a mely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak ő szarvával repülni segített.

Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Másiknak a bélit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, hisz mit tehettek másat?
Biztaták keményen a — döglött kutyákat.

A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét:
Annak tartott, a kit elül-utol talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.

Sikolt a fejiérp, esve már kétségbe;
Férjfiak kiáltják: elébe, elébe!
De egy sincsen, a ki elébe fordulna,
Hanem még a fíru-lyukba is bebúna.

Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utczaközépen.

„Mit akarsz te ficzkó! tán bolond vagy? nem látod
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?“

Látta Miklós bizony, hogy ne látta volna?
„Csak kiáltozzatok“, magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni már most a bikához kellett.

Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szériün pelyvát forgatna villával.

Egyszersmind erősen neki rugaszkodva,
Szarvát ökklelőre nagy-le bocsátotta.
„Oda van! vége van! jaj, jaj!“ sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

Dehogy van! lábával elébe toppantott,
Rémitő szavával erőset kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát,
Vágószékre voná két szarvánál fogva
A mészárosokat előkiáltotta,
Nagy sokára el is jöttek azok oztán,
Erős köteleket és pányvákat hozván.

Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték az első lábához:
A nép szélyeloszlott: a vágó legények
Egy kis házikóba fekünni menének.

Miklós meg leült a vágóhid szélére,
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.

De a mészárosok nem engedék neki
Hogy a vágószinben magát pihenje ki,
Egy jó darab májat kilöktek elébe,
S menjen onnan, mondák, „anyja keservébe“.

„Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
 Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek —“
 Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
 Jött egy éhes kutya, annak odaadta.

Aztán ment az utczán. Sok helyütt susogta
 Valaki: „ez volt az, a ki szarvon fogta“ ;
 Sok helyen látott még egy-két emberképet,
 Ablakból, kapuból a mint visszalépett.

Aztán becsapódott az ablak táblája,
 Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
 Aztán csendesség lön, hideg, embertelen ;
 „Hát nekem“ mond Toldi „hol lesz már tüzhelyem?“

Hányféle dolgok nem jutottak eszébe !
 Előtte lebegett édes anyja képe,
 Mint mikor hozzá ment búcsuvétel végett,
 S nyakán csimpalyogva ajkán csókja égett.

Akkor is oly csendes méla éjszaka volt,
 Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
 Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
 Nyughelyet nem adott senki éjszakára.

Majd az édes anyja képét oda hagyva,
 Az özvegy asszonyra repült gondolatja,
 Hogy' sirt a kereszten, két kezét hogy' törte,
 A miért a vad cseh két fiát megölte.

Fogadása jut most eszébe s így sohajt:
 Oh mikép vihatnék holnap én avval bajt?
 Hol vagyon paizsom, pánczélom, fegyverem?
 Fog-e a cseh bajnok szembe szállni velem?

Oh! bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám,
 Kinevet, kigúnyol és fél vállról néz rám,
 Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak,
 „Félre innen, rongyos!” mondják, ha meglátnak.
 S nagyon elbusitá Miklóst e gondolat,
 Lassan ment az utczán, sohajtott nagyokat,
 Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
 Mintha lába előtt valamit keresne.

Egyszer föltekinte, képe is felvidult,
 Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
 Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
 Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.

Könnyü eltalálni, mi lehetett czélja:
 Volt a két fiúnak fegyvere, pánczélja:
 „Felveszem azt,” monda, és örült előre:
 Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

Össze-visszajárta a temetőkertet,
 De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
 Hol keresse már most az özvegynek lakját?
 Budapest városát sok ezeren lakják.

Látta, hogy hiában minden akarátja,
 Erős fogadását hiában fogadta:
 Könnyü dibdáb játék maga, esküvése.
 Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak.
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sirt arra örökösök helyett.

Fölnézett az égre, az országútjára,
Keservesen gondolt bujdosó voltára ;
S mint a mely madár van elröppenő félben,
Úgy tett a reménység hervatag szivében.

TIZEDIK ÉNEK.

„Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha léssen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.“

Hosvai.

A játszi reménység a midön imette
A boldogtalannál hitelét vesztette,
Álmodt küld szemére, kecsegtető álmot,
Avval édesíti a nyomoruságot.

Toldi is álmában csehen győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet,
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönyű anyja két szemében.

Lódobogás hallék: elrepült az álom,
Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.

S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midön abban a vén Benczét ismeré meg:
„Hé! ki az? hová mész? te vagy, öreg Bencze?
Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!“

Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga,
 Hogy nem a vén Bencze, hanem ez s ez volna,
 Mikor Toldi Miklós letépte lováról,
 S minden port lecsókolt ránczos orcájáról!
 De Bencze mind ebből egyebet nem értett,
 Csak hogy sirból ugrott reá egy kísértet;
 Hosszasan leczkézte Miklós a vén szolgát,
 Mig fel bírta fogni a dolog mivoltát.

Hanem mikor aztán felfogta eszével,
 Halála napjáig sem feledheté el;
 Nem feledheté el soha az uradta,
 Mint ijedt meg a nagy örömnök miatta;
 Mint nem hitt szemének egészen, csak félig;
 Csontjait hogyan megtapogatta végig;
 S hogy' megeredt a köny két öreg szeméből,
 Mint a záporoső Isten fellegéből.

Az öröm, a panasz jó sokáig tartta,
 Elbeszélte Miklós, a mi történt rajta,
 De tudnivaló, hogy nem beszélt folytában:
 Anyját kérde minden tizedik szavában.
 Hogy' van édes anyám? nem beteg-e szegény?
 Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
 Nála dözszöl-e még s mit csinál a másik?
 Jaj! szegény anyámmal úgy-e rosszul bánik?

De értésül adta Bencze a fiúnak,
 Magát anyja miatt sohse adja búnak,
 György sem háborítja, oda hagyta másnap,
 Nem is repeszté meg szivét a nagy bánat;

Csak látni szeretné Miklóst minden áron,
 És ha feltalálja széles e világon,
 Fölkeresi, bizony-bizonyyal ígérte,
 Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

„Nem is egyébiránt indított el engem
 Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
 Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded,
 Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.

Akármerre jársz, kelsz, ott legyek sarkadnál,
 Legyek segítségül, ha bajba akadnál.....“
 Ezt mondotta Bencze s ezenkívül mennyit!
 Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!

Arra határozták, hogy csak ott meghálnak;
 Bencze egy abrakot adott a lovának,
 Abrak is, kenyér is volt a kápa mellett,
 Nem röstelte Bencze az efféle terhet;

Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
 Könyökig nyult Bencze a nagy tarisznyába;
 Kihúzott valamit, és így szóla: „itt van;
 Nesze, szolgám, madár-látta czipót hoztam.*)

Édes anyád asszony ezt neked küldötte,
 Maga dagasztotta, maga is sütötte,
 És megparancsolta erős-kegyetlenül,
 Hogy saját kezedbe adjam szegetlenül.“

*) „Madár-látta czipó“ vagy kenyér. Így kedveskedik a paraszt gyermekének azon kenyérdarabbal, melyet a tarisznyában útról vagy mezőről hozott.

Azzal átaladta, kést is adott mellé;
 Néki veti Miklós és ugyancsak szelné:
 De nem hogy a czipó válna el derékon,
 Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.

Az öreg csodálta: „ejnye! hogy a kőben
 Fúttá úgy meg a szél az átalvetőben!”
 Nézte a kést: hová illik a darabja,
 Gondolá: jó volna, ha összeragadna.

Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
 Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe':
 Feltöré a czipót tétovázás nélkül,
 S ime egy darab vas hull ki közepébül.

Felvette a vasat lába mellől Bencze:
 Hát nem vas darab volt, hanem vas szelencze:
 Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
 Bele nézett, hát csak elállt szeme szája:

Vert arany volt benne, nem kettő sem három,
 Hanem a mióta megvan a világon,
 (Pedig kenyérének javát már megette)
 Annyit soh'sem látott, azt erősítette.

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
 Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
 Szörnyüképen örült, ugrált örömeben,
 A holnapi napot fergatá eszében:

Hogy' veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
 Hogyan veszi fejét a 'cseh Mikolának'!
 Hogy' lesz ez? hogy' lesz az? — De hányféle hogy-ot,
 Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

Mikor mind a ketten eleget örültek,
 Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek;
 Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
 Bencze pedig tartá a két markát neki.

És így szóla Bencze: „no te öreg tenyér!
 Ilyet sohsem kaptál, bezzeg viszkethetnél.*)
 De minek beszélek, a szám majd hibázik —
 Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

„Most hallgass szavamra, jámbor szolga Bencze:
 Nesze tedd el, itt van kilenczvenkilencze;
 De a századikat könnyű helyütt hagyom:
 Megiszszuk, mivel most magas kedvem vagyok.”

Váltig ellenkeznék benne a hű szolga,
 Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
 Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
 De a belsejébe esiholni**) lehetne.

Nem is messze kellett fáradni a végett;
 Csak közel találtak egy szegény csapszéket:
 Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
 Oda illett volna Hortobágy síkjára.

Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte,
 Bencze nyerges lovát a mellé kötötte;
 Toldi pedig bément: sötét volt a házba',
 Bele vágta fejét a szemöldökfába.

*) „Viszkethetnél.” A magyar ember tenyere viszketéséből azt jósolja, hogy pénzt kap.

***) „Csiholni lehetne”: szikrát fogna a szárazság miatt.

„Hé! kocsmáros! hol vagy? a teremburádat!
 Alszol, vagy meghaltál? mért nem gyújtsz világot?“
 „Dehogyan alszom, (kit hoz a forgószél megint?)
 Itt a mécs, bor is lesz: itcze kell-e vagy pint?“
 „Nem kell pint sem itcze, hiába is adnád,
 Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!“
 Elühmgette magát a csaplár e szóra,
 Gondolván magában: most akadt ivóra.

Bencze a tarisznyát béhozá ezalatt:
 Miklósnak ugyancsak jól esett a falat,
 Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
 Három sem érkeznék vele versenyt enni.
 Mikor pedig a nagy kanna megérkezett,
 Mint a birkozásnak, neki gyütrekezett;
 Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt;
 Bencze megsokalta: „az Istenért! megárt.“

„Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
 Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
 Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze;
 Temessük el azt ma, itt van, igyál nesze!“

Avval oda adta az edényt Benczének:
 Reszketett a keze az öreg legénynek,
 Nem is bátorkodott inni egyszer sokat;
 Mindig megolvasta titkon a kortyokat.

Míg ezek történtek a felső asztalon,
 A kemenczénél megpendült a czimbalom:
 Egy öreg czimbalmos hevert a szurdékban,
 Már alutt, de fölkelt, hallva, hogy vendég van.

Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
 És kipattant vele vígan a középre :
 Ivott is, tánczolt is : majd leszakadt a ház,
 Bencze mindig mondta : „megárt a bor, vigyázz.“

„Árt, nem árt, én avval nem gondolok ! haj rá !“ —
 És az öreg kannát magasan felhajtá,
 „Búsuljon a lovad, elég nagy a feje ;
 Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.
 Kannát nekem csaplár ! pintet az öregnek !
 Mert nehéz a kanna : kezei remegnek.“
 Megfogadta a szót a bormérő ember :
 Bencze a pintesből iszogatot renddel.

„Haj rá ! haj ! lakjuk el a búbánat torát :
 Álmos a csaplárunk : igyuk meg a borát !
 Igyál vén czimbalom : mindjárt rád locsolom.“
 „Belém inkább uram : amúgy iszonyodom.“
 „Magadéból ingyen ! hallod-e kocsmáros !
 Tégy úgy, mintha innál.“ „Uram ! nem lesz káros ?“
 „Ha csak ennyit tudtok“, monda Miklós, „inni :
 Igya meg a föld a maradékot : így ni !“

S végig önté a bort a szoba földjére :
 Rázta fejét Bencze s így tett rá, hogy : „éjnye !“
 Toldi pedig rakta ugyancsak a tánczát,
 Verte a fejével a mestergerendát.

Széles jó kedvében kurjantott nagyokat,
 Ivott, megint tánczolt : megint ivott sokat ;
 De mértéket tartott az öreg czimbora :
 Csak apránként fogyott a pintesből bora.

Egyszer elhallgatott, Miklóst nem dorgálta ;
Nehéz lett a feje, húzta a lóczára,
Elszaladt előle a boglyakemencze,
Felborult ültéből, úgy elgyengült Bencze.

Toldi is belé unt a mulatozásba,
Asztalon leborult két izmos karjára :
(Meztelen karjában dagadtak az erek)
Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

„Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek,
Nem szükség a hajó oztán holt embernek.“

Hcsvai.

Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába',
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.

Betekint fél szemmel egy törött ablakon,
Hát csak a czimbalmost látja benn egy padon,
Kinn se lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

Aztán szétekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csolnak úszott rajta.

A csolnokon Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

Csak hamar is át kelt Toldi a nagy vizen,
 Megköté csolnakát a budai részen,
 Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
 Hogy keressen olyat, a mi néki kéne:

Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
 Czifra új szerszámot jó Rigó lovának,
 A Rigónak, a kit hozott hű szolgája,
 Mert otthon is az volt kedves paripája.

Vett is a mit kívánt: paizst, szépet, nagyot:
 Dolmányán a szabó parasztot*) nem hagyott,
 Mindenütt belepte az aranypaszománt;

Vett sisakot, pánczélt, hét tollú buzogányt,
 Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
 Melyeket Budán a legjobb kovács vert;
 Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
 Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.

Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
 Tollas buzogányát forgatá kezében,
 Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
 Meg is akadt szeme a fiú ruháján.

A Rigó sem az volt, a ki tegnap estve,
 Sárral, úti porral szürke színre festve,
 Ilanem fekete, mint a fekete bogár,
 Elsikamlott szörén a fényes napsugár.

Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot,
 Mint illett neki, hogy ragyogott, csillámlott!

*) „Paraszt“: pusztá, csupasz.

Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett tánczolni.

Akkor „hopp!“ s mint a szél, a ki most szabadúl
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadúl;
Bencze könyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsut sem vett tőle kis gazdája.

Mi történt ez alatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.

A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;

Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok)
Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többtől, bátor
Egymást érte ottan a sok úri sátor.

Drága karos rengők dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, aranynyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.

Egy öreg szék is volt a kellő közepén,
Fényes drágakövel kipitykézve szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pokróczczal szinte bé volt vonva.

A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon átal;
Kívül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.

Duna partjaig nyult a korlát kétfelül,
Nagy üres tér maradt a korláton belül,

Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
 Lenne, ha a marhát oda eresztenék.

Duna partban egy nagy zászló volt felütve,
 S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve;
 Nem különben pedig a pesti oldalon
 Lobogó oda fenn, csolnak volt a habon.

Széles utcza a víz: ember a sövénye;
 Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
 Gyilkos sziget volt ez: már heted nap óta
 Vérrel élt, mikép a vérszopó piócza.

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
 Táncsol nagy lovával a korláton belől;
 Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli;
 Hogy nincs, a ki merje magát vele mérni.

De imé hirtelen a pesti oldalon
 Nagy örömjaj támad és nagy riadalom:
 Ismeretlen bajnok fekete paripán
 Vágtat a zászlóhoz és mérközni kíván.

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
 Csúcsáról fejr toll libeg-lobog hátra;
 Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
 Mindjárt ott teremnek a király vitézi,

S eveznek a tollal, minthogy tisztök tartja,
 A cseh bajvivóhoz a budai partra;
 Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
 A bajra hívásnak volt e dolog jele.

Ezalatt a várba gyors híradók mentek,
A király lejött és sok nagy úri rendek,
A két bajnok pedig csolnakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvivó helyre.

Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csolnakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.*)

Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz“ Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csolnak elég egy embernek:
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.“
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

Azután így szóla: „vitéz! addsz a kezéd:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?“

Erre a cseh nyujtá vaskeztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;

*) Színhagyomány szerint.

Engedett a keztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja.

S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszen a jégcsap megsordul:
Úgy csordult ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyü erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könnyörgött a cseh térdre esve;
„Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat im neked ajánlom,
,Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.’

Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy“ felelte, marhádat elvészem,
De azt is koránsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom,
Most, mint alamizsnát, megadom életed,
Hanem tégy hit alatt erős ígéretet;
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra még sem teszed lábad.“

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csolnak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, neki húzakodva,
Toldihoz hátulról hozzá vág orozva
Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében
Meglátta s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „kegyelem! irgalom!“
„Eredj, kérd Istentől: útađ megmutatom.“

S a mely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.

Iziben elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája vérétől.

Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

„Király azért ötöt fejéhez választta.
És tizenkét lóra néki hópénzt adta.“

Hosrai.

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehét,
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog vini holnap;
Most akadt emberre, a ki megtanítja:
Máskor hogy' gyalázza a magyart s hogy' szidja.

„De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóraivaló vitéz országomban,
A kit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint a mely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más viná ki a magyar becsületét.

Egyébiránt, legyen magyar, avvagy német,
 Nagy csapástól menti meg a magyar népet:
 El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
 Toldi gyilkos öcsese részét neki adom.“

Toldi György e szóra csakugy hűle-fűle,
 Szétnézett, hallja-e más is ökivüle?
 Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
 Hogy gyilkos öcsese van, annak örültenek.

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
 S kisebbik darabját kardján felmutatta,
 Tüstént parancsolá király ő felsége,
 Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.

El is mentek azok szép zászlós sajkával,
 S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
 A király szólt: „bajnok! nyisd fel sisakodat,
 Mondd neved s mutassad vitézi arczodat.“

Térdre esett most a király lábainál,
 S így kezdette Miklós: „oh felséges király!
 Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
 Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.

Magam sem tudom hogy', esém gyilkosságba,
 S elzaklatott bátyám a széles világba:
 Én meg ide jöttem feladni tettemet,
 S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.“

Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
 Felnyomá rostélyát aczél sisakjának:
 Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
 Mert bánat és öröm osztozának rajta.

Tetszett a királynak szép fiatal képe,
 Azért nyájasan ily kérdést tön elébe:
 „Nemdenem a Toldi Lőrincz fia volnál?
 Miklós a fejével rá ütött e szónál.

Akkor az urakhoz fordult a felséges
 Király s ekkép tartott hatalmas beszédet:

„Urak! hű vitézim! ide hallgassatok,
 Mert nem tréfaság az, a mit most hallotok:

Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
 S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
 Hogyan zárhatná ki öcscsét örökéből,
 Hogy' tagadhatná ki a nemzetségéből.

„Tudom minden csinyát, mert végére jártam;

Azért most szemébe mondom neki bátran:

Árván maradt öcscsét parasztnak nevelte,
 Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte,

Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja

Az ő hírét nevét homályba takarja;

Mert — de'jszen tudja azt az ő gonosz lelke,

Öcscsét rangja szerint miért nem nevelte.

„Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,

S úgy talált megütni egy boszantó inast;

Kivallák szolgálai, mi módon tartatott

A testvéröcscsére embervadászatot.

Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király

Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?

Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,

Ki csupán magától ennyire birt menni!”

Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge korához ily ritka bölcseségét:
Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.

A király most szemét Miklósra vetette,
Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
És mondá nyájasan: „ifjú vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ad el.

„Én neked a földön im kegyelmet adok;
Kérd Istent, remélem, Isten is adni fog;
Birjad békességben birtokod, ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.

És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Ime bátyád önként neked adja részét:
Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?“

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyu pogány
Harag sötétellett a király homlokán.

„Jól van“, mond a király, „igen a felelet?
Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
Most pedig, miután így kipróbáltalak,
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.“

Megszólalt most Miklós: „felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
Teljék vele fősvény szived kívánsága:

Csak azon könyörgök mostan felségednek:
 Vegyen be sergébe, csupán közembernek;
 Jó az Isten, jót ad: megszerezi kardom,
 A mire szükségem leszen, avval tartom.“

Felelt a nagy király: „ne légy olyan gyermek;
 Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
 Királyi fejemhez választalak téged,
 S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.“

De míg ezt elmondta, az alatt leoldott
 Derekáról egy nagy czifra rezes kardot:
 Gyémánt a czifrája, arany volt a reze,
 Toldinak nyujtotta, s monda: „kösd fel, nesze!“

Semmit se' mondhatna s adhatna királya,
 A mi Toldinak ily örömet csinálna,
 Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
 Dárius kincsének még oda sem nézne.

Azért akarta is szépen megköszönni,
 De a szó nem akart a nyelvére jönni,
 A király azonban nem neheztelt érte,
 Mert az együgyű sziv nyelvén nagyon érte.

És hogy örömében ne maradjon hiány,
 Hogy beteljék mind az, a mit szive kíván,
 Épen mintha álma kezdődnék most elől,
 Anyját látja jönni a korlátok felől.

Elfelejtett mindent és futott elébe,
 Kimélve szorítá pánczélos ölébe,
 Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
 Csak az öreg Bencze ritt a hátok megett.

Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a zápor bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:

„Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orczádat még egyszer láthatom:
Be szép vagy! be nagyon illel leventének!
Isten sem teremtett tégedet egyébnek.“

Miklós pedig monda: „nem megjövendöltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.

Már most Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyaluba megy, mi pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem, irigykedjék, míg el nem temetik.“

Így szerette anyját a daliás gyermek,
Szívét nem bántá még nyila szerelemnek:
Nem is lön asszonygyal tartós barátsága,
Azután sem lépett soha házasságra.

Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalász módra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot:
Csuda dolgairól irtak krónikákat.

Senki sem állbatott ellent haragjának,
De ingét is oda adta barátjának,

S ha nem ellenkedett senki az országgal,
Örömet tanyázott a vig czimborákkal.

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen czivódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső hire-neve fenmaradt örökre.

A MAGYAR KÖNYVTÁRBAN

megjelent elbeszélő művek.

- Ágai Adolf. A Viola Vera és egyéb elbeszélések. (24. sz.)
- Ambrus Zoltán. Hajótöröttek. Nyolcz elbeszélés. (56. sz.)
- Amicis (de) Edmondo. A bor és egyéb apróságok. Ford. Tóth Béla (7. sz.)
- Bárony István. Vadásztörténetek. (28. sz.)
- Boccaccio. Válogatott elbeszélések a Decameron-ból. Ford. Radó Antal. (96. sz.)
- Bourget, Három elbeszélés. Fordit. Hevesi Sándor. (33. sz.)
- Butti. Az erkölcstelen. Elbeszélés. Ford. Tóth Béla. (48. sz.)
- Coppée. Henriette. Ford. B. Tölgyessy Margit. (82. sz.)
- Csehov. Falusi asszonyok és egyéb elbeszélések. Ford. Szabó Endre. (60. sz.)
- Droz G. Az úr, az asszony és a baba. Rajzok. Ford. Béri Gyula. (39. sz.)
- Fáy András válogatott meséi. Badits Ferencz bevezetésével. (54. sz.)
- Francia elbeszélők tára (Maupassant, Gréville, Ricard, Chavette, Bonsergent) Ford. Ambrus Zoltán. (17. sz.)
- Francia elbeszélők tára. (Daudet, Claretie, Prévost, Coppée, Alis, Epheyre.) II. sorozat. Ford. Ambrus Zolt. és B. Tölgyessy M. (98. sz.)
- Heltai Gáspár válogatott meséi. Imre Lajos bevezetésével. (90. sz.)
- Jókai Mór. Szép Angyalka. Kis képek. (100. sz.)
- Kármán József Fanni hagyományai. (22. sz.)
- Kabos Ede. A csengeri kalapok és egyéb történetek. (67. sz.)
- Kielland. Elbeszélések. Norvégből ford. Ritoók Emma. (92. sz.)
- Kipling Rudyard. Indiai történetek. Ford. Mikes L. (66. sz.)

- Kozma Andor. Vig elbeszélések. (47. sz.)
- Maupassant. Apró elbeszélések. Ford. Tóth Béla. (2. sz.)
- Mayer Konrád Ferdinánd. Egy fiú szenvedései. Ford. Hevesi Sándor. (57. sz.)
- Mikszáth Kálmán. Két elbeszélés. (81. sz.)
- Musset. Tizian fia. Elbeszélés. Ford. Marquis Géza. (91. sz.)
- Olasz elbeszélők tára. (Farina, Verga, Serao, De Amicis.) Ford. Radó Antal. (13. sz.)
- II. sor. (Capuana, Castelnovo) Ford. Tóth B. (99. sz.)
- Poe Edgar. Rejtelmes történetek Ford. Tolnai Vilmos. (54. sz.)
- Serao Matild. Lányok. Elbeszélés. Ford. Tóth Béla. (83. sz.)
- Sipulusz. Humoreszkek. (6. sz.)
- Spanyol elbeszélők tára. (Pallacio, Valdés, Frontaura, Pardo Bazán, Alas.) Ford. Szalai Emil. (76. sz.)
- Szalagub gróf. A medve. Elbeszélés. Ford. Ambrozovics Dezső. (55. sz.)
- Szomaházy István. Légyott hármashan és egyéb történetek. (16. sz.)
- Tolnai Lajos. A nagygyárosék és egyéb elbeszélések. (56. sz.)
- Vértesi Arnold. Kisvárosi történetek. (40. sz.)
- Wells. Világok harcza. (Marslakók a földön.) Regény. Fordította Mikes Lajos. I. rész. (93. sz.)
- U. a. II. rész. (94. sz.)
- Turgenyev. Az ötödik kerék. Ford. Szabóné Nogáll Janka. (55. sz.)
- Yke. Ujjászületés. Amerikai regény. (62. sz.)

 Egy-egy szám ára 15 kr.

Megrendelésnél elég a füzet számát följegyezni.

A MAGYAR KÖNYVTÁRBAN.

megjelent verses művek.

- Ábrányi Emil. Márcziusi dalok és egyéb költem. (85. sz.)
- Arany János válogatott balladái. (11—12. sz.) Riedl Frigyes bevezetésével. Iskolai kiadás.
- Arany János. Toldi. (69—70. sz.) Iskolai kiadás.
- Arany János. kisebb költeményeiből, szemelvények. Rendezte és bevezetéssel ellátta Moravcsik Géza. (74—75. sz.) Iskolai kiadás.
- Arany János. Toldi estéje. Bánóczi József bevezetésével. Iskolai kiadás. (87—88. sz.)
- Arany János. Szemelvények Toldy szerelméből. Moravcsik Géza bevezetésével. (102—105. sz.) Isk. kiad.
- Arany János. Első lopás. Jókai ördöge. Komáromy Lajos bevezetésével. (101. sz.) Iskolai kiadás.
- Berzsenyi Dániel válogatott versei. Bevezetéssel (3. sz.)
- Csokonay Vitéz Mihály. Dorottya. Négyessy László bevezetésével. (10. sz.)
- Coppée. A kovácsok sztrájkja és más elbeszélő költemények. Ford. Radó Antal. (4. sz.)
- Gvadányi A. A peleskei nótárius. Kardos Albert bevezetésével. (79. sz.)
- Kisfaludy Károly válogatott költeményei. Bánóczi József bevezetésével. (19. sz.)
- Kölcsey Ferencz. Válogatott mesék. Négyessy László bevezetésével (95. sz.)
- Kuruczvilág (A) költészete. Kardos Albert bevezetésével. (42. sz.)
- Magyar népballadák. Morvay Győző bevezetésével. (52. sz.)
- Szabolcska Mihály. Versek. (34. sz.)
- Virág Benedek válogatott költeményei. Kiadta Zlinszky Aladár. (115. sz.)
- Tennyson. Arden Enoch, Költői elbeszélések. Fordította Lőrinczi (Lehr) Zsigmond. (50. sz.)
- Zrinyi Miklós. Szigeti veszedelem. Bánóczi József bevezetésével. (8. sz.)

A MAGYAR KÖNYVTÁRBAN.

megjelent történeti, irodalom- és mű-történeti, bölcsészeti, természettudományi, szónoki munkák és útleírások.

Anonymus. Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Ford. Szabó Károly. Javította és bevezette Mika Sándor. (30. sz.)

Áldássy Antal. Pázmány Péter élete. Képekkel. (63. sz.)

Cicero. Az öregségről. Ford. Fábrián G. Javította Laticóczy Mihály. (65. sz.)

Cserey Mihály történetéből szemelvények. Rendezte Angyal Dávid. (120. sz.)

Deák Ferencz. 1861-iki első felirati beszéde. (26. sz.)

Falk Miksa. Erzsébet királynéről. Visszaemlékezések. (64. sz.)

Flammarion. Csillagos esték. Ford. Tóth Béla. (37. sz.)

Gracza György. 1848. márczius 15. (32. sz.)

Jókai Mór. Emlékbeszéd. Rudolf trónörököséről és egyéb beszédek. (46. sz.)

Kölcsey Ferencz válogatott beszédei. Radnai Rezső bevezetésével. (61. sz.)

Keleti Gusztáv W. Markó Károly. 4 képpel. (97. sz.)

Kossuth Lajos 1849. július 11-ik beszéde a haderő megajánlása ügyében. (36. sz.)

Nansen Fridtjof. Éjen és jégen át. I. rész. A Fram útja. (77. sz.) Rövid ford. Dr. Brózik Károly.

— — Éjen és jégen át. II. rész. A szánút Rövid ford. Brózik K. (78. sz.)

Petőfi Sándor. Úti rajzok. (14. sz.)

Petőfiné Szendrey Julia naplója és levelei. Jókai Mór előszavával. (49. sz.)

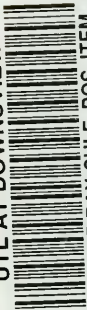
Plutarchos. Perikles. Ford. Kacs Kovács Kálmán. (73. sz.)

Szalárdi János. Siralmas krónikája. Kiadta Angyal Dávid. (68. sz.)

 Egy-egy szám ára 15 krajczár.

Megrendelésnél elég a füzet számára hivatkozni.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 04 06 06 011 0